

ÉRTEKEZÉSEK

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADÉMIA.

AZ I. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

GYULAI PÁL

OSZTÁLYTITKÁR.

XV. KÖTET. VI. SZÁM.

ÚJABB HELLÉN MUNKÁK ÉS A HELLÉN NYELVTANÍTÁS.

Dr. TÉLFY IVÁN

I. TAGTÓL.

Ára 60 kr.

BUDAPEST.

1890.

Ertekezések a nyelv- és széptudományok köréből.

- I. k.** I. Solon adótörvényéről. *Tel'fy Ivántól.* 1867. 14 l. Ára 10 kr. — II. Adalékok az attikai törvénykönyvhöz *Tel'fy Ivántól.* 1868. 16 l. 10 kr. — III. A legújabb magyar Szentírásról. *Türkányi J. Belától.* 1868. 30 l. 20 kr. — IV. A Nibelung-ének keletkezéséről és gyanítható szerzőjéről. *Szász Károlytól.* 1868. 20 l. 10 kr. — V. Tudománybeli hátramaradásunk okai, s ezek tekintetéből Akadémiánk feladata. *Toldy Ferencztől.* 1868. 15 l. 10 kr. — VI. A keleti török nyelvről. *Vambéry Ármintől.* 1868. 18 l. 10 kr. — VII. Geleji Katona István főleg mint nyelvész. *Imre Sándortól.* 1889. 98 l. 30 kr. — VIII. A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII. században. *Bartalus Istvántól.* Hangjegyekkel. 1869. 184 l. 60 kr. — IX. Adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez. (1. Sztárai Mihálynak eddig ismeretlen szindarabjai. 1550—59. — 2. Egy népirodalmi emlék 1550—75-ből. 3. Baldi Magyar olasz Szótárkája 1583-ból. — 4. Báthory István országbíró mint író. — 5. Szenczi Molnár Albert 1574—1633). *Toldy Ferencztől.* 1869. 176 l. — X. A magyar bővített mondat. *Brassai Samueltől.* 1870. 46 l. 20 kr. — XI. Jelentés a felső-ausztriai kolostoroknak Magyarországot illető kéziratai- és nyomtatványairól. *Bartalus Istvántól.* 1870. 43 l. 20 kr. (1867—1869.)
- II. k.** I. A Konstantinápolyból legújában érkezett négy Corvin-codexről. *Mafray Gabor* l. tagtól. 1870. 16 l. 10 kr. — II. A tragikák felfogásról. Székfoglaló. *Szász Károly* r. tagtól. 1870. 32 l. 20 kr. — III. Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez. *Joannovits Gy.* l. tagtól. 1870. 43 l. 20 kr. — IV. Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez. *Finály Henrik* l. tagtól. 1870. 47 l. 20 kr. — V. Solomos Dénes költeményei és a hétszigeti görög népi nyelv. *Tel'fy Iván* lev. tagtól. 1870. 23 l. 20 kr. — VI. Q. Horatius satirái (Etlikai tanulmány). Székfoglaló. *Zichy Antal* l. tagtól. 1871. 33 l. 20 kr. — VII. Újabb adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez (I. Magyar Pál XIII. századbeli kunonista. II. Margit kir. hercegnő, mint etnikai író. III. Baldi Bernardin magyar-olasz szótárkája 1582-ből. Második kiadás IV. Egy XVI. századbeli növénytani névtár XVII. és XVII. századbeli párbuzamokkal. V. Akadémiai eszme Magyarországon Bessenyei előtt) *Toldy Ferencz* r. tagtól. 1871. 124 l. Ára 40 kr. — VIII. A sémi magánhangzokról és megjelölésük módjairól. *Gr. Kuun Géza* lev. tagtól. 1872. 59 l. 20 kr. — IX. Magyar szöfjejtetések. *Szilády Áron* l. tagtól. 1872. 16 l. 10 kr. — X. A latin nyelv és dialektusai. Székfoglaló. *Szénássy Sándor* l. tagtól. 1872. 114 l. 30 kr. — XI. A defferekről. *Szilády Áron* lev. tagtól. 1872. 23 l. 20 kr. — XII. Emlékbeszéd Árvay Gergely felett. *Szvorényi József* lev. tagtól. 1872. 13 l. 10 krajczár. (1869—1872.)
- III. k.** I. Commentator commentatus, Tarlózatok Horatius satiráinak magyarázói után. *Brassai Samuel* r. tagtól. 1872. 109 l. 40 kr. — II. Apáczai Csérei János Barczai Ákos fejedelemhez benyújtott terve a magyar hazában felállítandó első tudományos egyetem ügyében *Szabó Károly* r. tagtól. 1872. 18 l. 10 krajczár. — III. Emlékbeszéd Bitnit Lajos felett. *Szabó Imre* t. tagtól. 1872. 18 l. 10 kr. — IV. Az első magyar társadalmi regény. Székfoglaló *Vadnai Károly* l. tagtól. 1873. 64 l. 20 kr. — V. Emlékbeszéd Engel József felett *Finály Henrik* l. tagtól. 1873. 16 l. 10 kr. — VI. A finn költészetéről, tekintettel a magyar ösköltészetre. *Barna Ferdinand* l. tagtól. 1873. 135 l. 40 kr. — VII. Emlékbeszéd Schleicher Ágost, külső l. tag felett *Riedl Szende* l. tagtól. 1873. 16 l. 10 kr. — VIII. A nemzetiségi kérdés az araboknál. Dr. *Goldziher Ignácztól.* 1873. 64 l. 30 kr. — IX. Emlékbeszéd Grimm Jakab felett. *Riedl Szende* l. tagtól. 1873. 12 l. 10 kr. — X. Adalékok Krim történetéhez. *Gr. Kuun Géza* l. tagtól. 1873. 52 l. 20 kr. — XI. Van-e elfogadható alapja az ik-es igék külön ragozásának. *Riedl Szende* lev. tagtól. 51 l. 20 kr. (1872—1873.)
- IV. k.** I. szám. Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virgilius Aeneise II-ik könyvére. különös tekintettel a magyarra. *Brassai Samuel* r. tagtól. 1874. 151 l. 40 kr. — II. szám. Bálinth Gábor jelentése Oroszország- és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. Melléklet öt khálýmik dana hangjegye. 1874. 32 l. 20 kr. — III. szám. A classica philológiának és az összehasonlító árja nyelvtudománynak művelése hazánkban. Székfoglaló *Bartal Antal* l. tagtól. 1874. 182 l. 40 kr. — IV. szám. A határozott és határozatlan mondatról. *Barna Ferdinand* l. tagtól. 1874. 31 l. 20 kr. — V. szám. Jelentés a m. t. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről, tekintettel a nyomdai viszonyokra keleten. Dr. *Goldziher Ignácztól.* 1874. 42 l. 20 kr. — VI. szám. Jelentések: I. Az orientalistáknak Londonban tartott nemzetközi gyűléséről. *Hunfalvy Pál* r. tagtól. — II. A németországi philologok és tanférjak 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről. *Budenz József* r. tagtól. 1875. 23 l. 15 kr. — VII. szám. Az új szókról. *Fogarasi János* r. tagtól. 15 kr. — VIII. szám. Az új magyar orthologia. *Toldy Ferencz* r. tagtól. 1875.

ÚJABB HELLÉN MUNKÁK
ÉS
A HELLÉN NYELVTANÍTÁS.

Dr. TÉLFY IVÁN

L. TAGTÓL.

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADÉMIA.

1890.

Újabb hellén munkák és a hellén nyelvtanítás.

(Előadatott a M. T. Akadémia 1890. márcz. 3-án tartott ülésében.)

Utolsó jelentésem a jelenkori hellének irodalmi termékeiről megjelent a M. T. Akadémia 1887-iki Értekezéseiben. Most folytatom az azóta megjelent nevezetesebb munkák ismertetését.

I. Classicaí és modern philologia.

1. Therianos Dénes, a kinek *írodalmi vázlatok* (Φιλολογικαὶ ὑποτυπώσεις) című munkáját akadémiai *Jelentésben újhellén munkákról* ismertettem (1887), ismét egy új munkát írt három kötetben Korais Adamantiosról, melynek nyomdai költségét az Oekonomos féle hagyaték bizottsága viselte. Ἀδαμάντιος Κοραΐς ὑπὸ Δ. Θεριανοῦ. Ἐκτυποῦται ἀναλώμασι τοῦ Οἰκονομίου κληροδοτήματος. (Triest, 1889—1890.)

A Bevezetésben ismerteti a Koraist megelőzőtt írókat ú. m. Chrysoloras Manuelt, Plethon Györgyöt, Gazis Tódort, Trapezunti Györgyöt, Laskaris Jánost, Musúros Márkot, Sophianos Miklóst, Skóphos Ferenczet, Daponte Cæsariost, Makrinos Sergiust, Mavrokordátos Sándort, Bulgaris Jenőt, Theotóki Nicephort, Kavsokebét Neophytot, Keramevs Dánielt, Photiádis Lambrost. S közbenkőben képezik elmékedésének tárgyait Aldus és Kaliergis könyvnyomdái, Leo pápa, a keleti egyház saájtsága, a frankok és a hellén nemzetiség, a keleti és nyugoti egyház vitái, a pápisták, lutheránusok és kálvinisták ellen írt munkák, az egyházi oktatás, a patriarchátus, az iskolák állapota, a magas kapu tolmácsai, Oláhország és Moldva fejedelmei és a hellenismus.

Ezek a hellén származású fejedelmek hellén könyvnyomdákat és tanodákat alapítottak, fölmentették a parasztságot a szolgáltatás alól, szelidítették az adózaklatást, behozták a tudatlanság éjébe merült oláhoknál a polgárosodás elveit; de soha sem gondoltak arra, hogy görögökké tegyék a lakosokat, sőt inkább fejlesztették nemzeti érzületöket és nyelvöket, lefordíttatván az ő nyelvökre az Ó- és Új-szövetséget s oláh nyelvtanokat szerkesztetvén.

Valamint hajdan a konstantinápolyi patriarchatus Cyrill és Metódios által szláv betűket készíttetett a bolgárok számára; úgy Mavrokordátos Konstantin megparancsolta, hogy készíttessék a görögből és szlávból kölcsönzött betűkkel oláh nyelvtan a nép számára.

Ez érdekes korrajzi bevezetés után áttér a szerző a fő tárgyához, Korais Adamantioshoz.

A milyen viszonyban állt Sokrates az öt megelőző bölcsészekkel, olyant látunk a közvetetlenül Korais előtt élt s az ő korabeli hellén tudósok között. Amazok az éghez fordultak, ő pedig leginkább az emberhez. Ajkairól édes, kedves hang folydogált, mely a búslakodó hellének szívét elbájolá s melengeté. Ő volt az első, a ki a hellénekhez a hellén szabadságról olyan nyelven szólt, mely sem idegen vegyületű, sem ódonszerű nem volt; s olyan összhangzatba hozta az irodalmat a szabadsággal, hogy az általa megtisztult hellén nyelv legelső emeltyűje lett a nemzet újraszületésének. Az ő szabadelvű jelleme s intelmei által bevészte honfiai lelkébe a hazaszeretetet, nem a felületest és süketet, hanem azt a ténylegest, mely nemes érzelmeket hoz elő, és arra tanít, hogy minden embernek a kötelessége, ha a haza java megkívánja, önmagát nem kímélni. Korais szerint a műveltség az ész és szív összhangzatos kiképzése, melyre szüksége van a nemzetnek, hogy a polgárisult nemzetek sorában illő helyet foglaljon el. Minél józanabban művelik ki magokat a hellének, annál inkább fognak a szabadság után törekedni. E végből legszükségesebbnek tartá az ösöktől reájok maradt nyelv tanításának a módszerét javítani. A helléneknek új életre való átváltoztatása végrehajtható a hellén irodalom ereje által.

E nagy férfiúnak az élete, a ki mint a hellén nyelv és irodalom reformátora, mint az erénynek, bölcsészetnek és szabadságnak lángoló őre, mint új elveknek szerzője, olyan helyet foglal el a

helléneknél, mint Montaigne a francziáknál, Bacon az angoloknál s Thomasius és Lessing a németeknél. Ő bölcs beszédek és tettek kimeríthetetlen kincse a hellén nemzet és irodalom hasznára.

Korais Adamantios született Smyrnában, az 1748. évi április 27-én, s ott kapta az elemi és középiskolai oktatást is. Nagyatyjától szép könyvtárt örökölvén, fölhasználta mint önképzésének bő forrását. Azonban valamint Petrarca megcsókolta ugyan a Konstantinápolyból neki küldött Iliast, de búsult és fölsohajtott, mivel nem értette; úgy Korais is nagy fájdalom fogta el, mert nem értette a hellén classicusokhoz írt latin magyarázatokat. Azért nagy buzgalommal tanulta a latin nyelvet.

Később az atyja, a ki selyemkereskedő volt, üzleti összekötetésbe akarván lépni Hollandiával, Amsterdámba küldte Korais, a hol 1772-ben meg is érkezett. Akkor foglalták el Hollandia hellenistái és latinistái az első helyet Európában; és Korais megfélelkezvén a kereskedelemről, ezek munkáit tanulmányozá, s azonkívül tökéletesen megtanulta a latin nyelvet is. Hat év múlva haza hitta az atyja s ő nehéz szívvel vált meg Hollandiától. Smyrnába érkezvén, csak hült helyét találta az atyja házának, mely a tűz és földrengés martaléka lőn. Ez, valamint a törökök iránti gyűlölete lelki- és testileg beteggé tette, úgy hogy végtére atyja beleegyezésével Franciaországba utazott.

1782. évi október 3-án érkezett Montpellierbe, melynek orvosi kara akkor nagy hírben állt. A tanfolyam bevégezése után tudori értekezést írt, melynek címe: *Pyretologiae Synopsis, quam peritissimis rei medicæ inelytæque universitatis Monspelliensis professoribus regiis theseos vice in pugnandam obtulit, mense Julio præsentis anni pro prima Apollinari laurea consequenda auctor Diamantes Coray, patria Smyrnensis, natione Græcus, artium liberalium magister, et in eadem universitate medicinæ alumnus, Monspellii, 1786.* A második tudori értekezésének a címe ez: *Medicus Hippocraticus, sive de præcipuis officiis medici ex primo Hippocratis Aphorismo deductis, oratio ab auctore D. Coray Smyrnensi in inelyta universitate Monspelliensi habita pro gradu doctoratus consequendo. Monspellii, 1787.*

A következő évi május végén Párisba érkezett Korais. E város látása szomorúan hangolta, mert eszébe juttatta saját hazájának eltűnt nagyságát. Párisban vendégszeretőleg fogadták tanárok

és a tudósok, kikhez ajánlóleveleket hozott. Legbuzgóbb pártolói voltak azonban Clavier, Chardon de la Rochette és Villoison. Ez utóbbi leginkább csodálta Korais-t, hirdette kritikai éleseszsűségét s jósolva, hogy Isokratesről készülő munkája a philologiai tudomány remekműve leend. Villoison csak azt sajnálta, hogy pártfogoltja *Coray*-nak írta magát, mert helyesebbnek tartá a *Korais*-t.

Korais olyan igazmondó szem- és fültanúja volt a francia forradalomnak, hogy ennek történetírói reá, mint hitelreméltó forrásra, hivatkoznak. Taine az ő classicus művében: *les origines de la France contemporaine*, többször említi Korais leveleit, és a nagyhirű Egger Emil a *Hellenismus Franciaországban* című munkájában kijelenti, hogy Korais levelei kiváló becstűek a francia forradalom történetére nézve.

A forradalom jelszavai: szabadság, egyenlőség, testvériség, gyújtólag hatottak Koraisra, a ki szomorúan emlékezett meg, hogy hazája a szerencsétlen Hellas, e javaktól meg van fosztva. A forradalom kimondása, hogy a népnek a kenyér után az oktatásra van legnagyobb szüksége, fölébresztette benne politikai s oktatási eljárásának első szikráit. Ő azt hitte, hogy Páris valósággal az új Athén, honnan a szabadság s műveltség fogja életadó fényét elterjeszteni, mely a Hellasra nehezédő ködöt is eloszlathatja.

Korais nagyon megörült annak, hogy a forradalom eltörülte a szerzetesek s apácák kolostorait, megengedve, hogy azok nősülhessenek s ezek férjhez mehessenek. Ezt ő Istennek tetsző munkának tartotta, hivatkozva szent Pálra, a ki a házasságot ajánlotta s a kinek több ismerete volt, mint a római bibornoki testületnek s a Kelet patriarcháinak s érsekeinek.

A forradalom alatt éjjel-nappal küzdött a szegénységgel. A hellén nyelv tanítása, a görög és latin kéziratok összehasonlítása, melylyel különféle philologok megbízták s orvosi munkának angoltól s németből francziára való fordítása nagyon csekély jövedelmet hozott neki, úgy hogy alig élhetett meg; azért kénytelen volt könyveit is eladni, hogy éhen meg ne haljon.

1793-ban meghitta őt Clavier, nyári tartózkodási helyére, Nozaye-be. Korais ott tanulmányozta Hippokratest, elolvasta Strabo geographiáját s foglalkozék Ciceróval is. De öt hónap múlva visszatért Párisba, hol előbbi kenyérkeresetéhez fordult. 1795-ik évi július havában ismét Clavier nyaralójába kényszerült

menekülni. Ott végezte be Theophrast *jellemrajzainak* fordítását francia nyelvre. Ugyan ott fordította angolból francziára Blacknak «*az orvosi tudomány történetét*». Ezt, midőn 1796-ik évi aug. havában Párisba visszatért, eladta egy könyvárusnak hatszáz frankért. Párisban 1799-ig összehasonlítgatta a nemzeti könyvtár hellén kézíratait különféle kritikusok megbízásából. Ugyanakkor nyomatta ki Spaniolachi Tamás Theophrastus jellemrajzainak eredeti szövegét s francia fordítását Korais tollából, a ki a könyvet a francziák által fölszabadult jóniai szigeteknek ajánlotta.

Hippokrates munkáival tizenöt évig foglalkozék Korais, de leginkább a szelekről, vizekről s helyekről szólóval. Villoison látván e munkának egy részét, el volt ragadtatva s buzdította Korais, hogy adja ki minél előbb, s egyszersmind írt Európa philologusaihoz, kiket Koraisra mint a század legnagyobb kritikusára figyelemzetett.

A munka megjelent e cím alatt: *Traité d'Hippocrate des airs, des eaux et des lieux; traduction nouvelle avec le texte grec collationné sur deux manuscrits des notes critiques, historiques et médicales, un discours préliminaire, un tableau comparatif des vents anciens et modernes, une carte géographique et des index nécessaires, par Coray, docteur en médecine, de la ci-devant faculté de Montpellier. 2 volumes. Paris l'an IX. (1800).*

Az előszóban így ír: az általam fordított csodálatos munkát 22 századdal ezelőtt írta Hellasnak valamely zugában egy orvos, mind ama segédeszközök nélkül, melyekkel a mai orvosok rendelkeznek. A nagyészű Hippokrates megoldani akarta azt a fölötte fontos kérdést, vajjon miért különböznek az emberek, nemök azonossága daczára, oly annyira egymástól, hogy, ha valaki a földnek akármely pontjából kiindul s bejárván hosszában és széltében az egész földgömböt, oda érkezik vissza, a honnan kiindult, mindenütt kisebb nagyobb távolságban oly népekre akad, a melyek arczulata, vérmérséklete, betegségei, erkölcei és szokásai mások, mint a szomszédságukban lakókéi? Ezt a kérdést csak egy bölcsész oldhatta meg, a kinek természettani, orvosi, erkölestudományi s politikai ösmeretei voltak s a kinek kitartással sokféle buvárlatokat kellett tennie és kiváló elmeéllel bírnia, hogy megkülönböztesse azt, a mi az emberben a természet műve s a mi az erkölesi okok eredménye. Ez a bölcsész volt Hippokrates.

Az Előszóban elítéli Korais az erasmusi kiejtést. Azt állítani, úgy mond, hogy az erasmianusok helyesebben ejtik ki a hellén nyelvet, mint magok a hellének, nagy oktalanság. Erasmus újítása rossz tréfa volt, mely kortársait tévútra vezette. Ha a classici kor munkáinak szerzői föltámadnának, saját nyelvöket hallanák tollunk, az ő szerencsétlen utódaiktól, de bizonyosan nem ismernének reá az erasmianusok barbár kiejtésében.

Korais Hippokratesét nagy dícséretekkel halmozták el a tudósok s Högel Müller Bécsben német fordításban is kiadta 1804-ben, azzal a tévedéssel azonban, hogy nem ismervén Korais hellén származását, francia orvosnak nevezte. Németre fordította még e munkát Lindau is (Boroszló 1815), spanyolra pedig Don Francisco Bonafon (Madrid 1808).

Koraisnak ezt a munkáját méltónak tartotta az Institut de France ama jutalomra, melyet minden tíz év lefolyása után a legjobb munkának szokott oda ítélni. Így kapott Korais 1810-ben ötezer frankot.

Midőn Bonaparte Egyiptomba vonúlt, Korais a *Harczi kürtjel* című költeményét adta ki, melyben a helléneket buzdítja, hogy csatlakozzanak a francziákhoz; mert biztosan reménylé, hogy Bonaparte fölszabadítandja őket a török járom alól.

1802-ben megjelent Korais-tól hellén fordításban Beccaria híres munkája a büntettekről és büntetésekről. Az *Előszóban* inti a helléneket, hogy tanulás, fölvilágosodás s egyetértés által törekedjenek a szabadságot kivívni. A jegyzetekben pedig támogatja Beccariát a hellén classicusokból, de főleg Pláto és Aristoteles munkáiból merített idézetekkel.

1803-ban Korais nyilvános előadást tartott Párisban nagyszámú hallgatóság előtt Görögország állapotáról s élénk rokonszenvet keltett föl a hellének iránt. Előadásában magasztalta a francia forradalmat, mint a népek szabadságának kezdeményezőjét. Azelőtt a hellének hiú reményekkel táplálkoznak, hogy az angolok és oroszok segítenének rajtuk, de a francia forradalom arra tanította őket, hogy csupán saját erélyök, szellemi haladásuk, kereskedelmök, iparuk által szerezhetik meg fölszabadulásuk eszközeit s Európa rokonszenvét. Előadását kiadta azután francziául és hellénül, melyet később más nyelvekre is fordítottak.

Találkozott azonban egy német tanár, Bartholdy, a ki 1805-ben

Utazás Hellasban című német munkájában, megtámadván Koraist, minden rosszat ráfogott a hellénekre s azt jövendőlte, hogy soha sem leendenek képesek önálló országot alkotni.

Erre Korais a Plutarch párhuzamos életeihez írt előszavában ezt jegyezte meg: Bartholdy nem gondolta meg, hogy az utazás segédeszközei az ész és az emberszeretet. Az ész által összehasonlítjuk a leírandó nép jó és rossz oldalait egy más ismert nép jó és rossz tulajdonságaival s pártatlanul mérlegeljük az igazság mérlegén. Az emberszeretet pedig azért szükséges, hogy az utazó ne ragaszkodjék, mint a légy, a nép szemétdombjához, hanem keresse föl a nép jelességeit is. Nem nevetséges-e, ha ő mindig a hellének babonását emlegeti, s nem gondol arra, hogy minő állapotban van az ő hazájának tanulatlan pórtömege? Melyik babonája az a helléneknek, mely nem volna meg Németországban is? Bartholdy szidja a helléneket, hogy gyűlölik a más vallásúakat, de megelégedik arról, hogy az ő hazájában mikép viselkednek a lutheránusok s kálvinisták a katolikusok iránt és viszont, s mikép a keresztények a zsidók iránt.

1805-ben kiadta Korais a *Párbeszédet két hellén között Velenzében*. Erre alkalmul szolgált neki Napoleon császár győzelme az osztrákok és oroszok fölött. A párbeszéd személyei: Kleanthes és Aristoteles. Az előbbi csodálkozik, miként győzhette le Napoleon az oroszokat, kiket addig Kleanthes legyőzhetetleneknek tartott. Ezt úgy fejtí meg a másik, hogy az oroszok vitézek ugyan, de a francziák vitézek is s bölcsék is. A bölcsesség pedig egymaga is elegendő arra, hogy a vitézséget legyőzze. Az oroszok megverték a törököket, mivel bölcsőbbek voltak, mint a törökök. De a hellének nem oroszok s nem francziák. Mit kell tehát a jelen körülményekben tenniök? Háromszázötven évnél több, hogy a hellének a szabadság javait elvesztették. Bármerre tekintetek, nem láttak egyebet, mint a törököktől féltő vagy nekik szolgáló királyokat. Kiktől remélhettek volna tehát valamit a hellének? Talán Angliától? De az angolok önzőbbek, mint a hajdani Karthago lakosai. Éjjel-nappal csak azon dolgoznak, hogy az egész világ költségén saját jólétüket szaporítsák. A hellének tehát Oroszországhoz fordultak reményeikkel, mint a törökök ellenségéhez. De ha a törökök polgárisultak volnának, felelemmel töltenék el az oroszokat. Ők azonban nem polgárisultak, nem fölvilágosultak,

mert nem fogják föl, hogy magoknak okoznak kárt, valahányszor a helléneket károsítják, hogy önmagokat szegényítik, valahányszor a helléneket megrabolják, hogy önmagokat gyöngítik, midőn a helléneket akarják tehetlenné tenni. Mit tegyenek tehát a hellének? Csatlakozzanak a francziákhoz, kik leverték az oroszokat. Nekünk szükséges a francziák jóakarata s oltalma. Eddig csak azért adtunk elsőseget az oroszoknak a törökök fölött, mivel a két rossz közül a kisebbet választottuk. Tudom, hogy mit várnak sokan vallásos buzgalmokban az oroszoktól; nem műveltséget, nem fölvilágosodást, nem az egész nép szabadságát, hanem engedélyt, hogy annyi templomot építhessenek, a mennyi és a hol nekik tetszik. Más hasznunk eddig nem volt az oroszoktól. Céljok soha sem volt Hellas szabadsága, hanem hogy Keleten uralkodjanak. Csak a francziák barátsága használhat a helléneknek.

A *Párbeszéd* kiadását megelőzte 1803-ban Longosnak *Daphnis és Chloë* című regénye, a melyen Korais Didot fölszólítására dolgozott. Didot bámulatos fényűzéssel állította ki a munkát. Az akkori legbírsebb festészek és rézmetszők versenyeztek egymással, hogy a könyv valódi könyvnyomdai remekmű legyen.

1804-ben kiadta Heliodornak *Aethiopika*-it két kötetben. Az 1-ső kötet tartalmazza 448 oldalon a szöveget, a 2-dik pedig 418 oldalon a jegyzeteket. Az Előszóban elbeszéli a *román* (regény) szónak s magának a regénynek eredetét s történetét.

1805-ben kezdte kiadni Zosimas testvérek költségén a *Hellén Könyvtárt* (ἑλληνική βιβλιοθήκη) vagy is a hellén remekírók gyűjteményét. Az előkészítő részében (Πρόδρομος) vannak Aelian különféle történetei, a pontusi Heraklid és damaskusi Miklós munkái, jegyzetekkel s életrajzokkal. E munkát nagy dicsérettel fogadták 1807-ben Európa tudósai.

A *Könyvtárban* első helyen állnak Isokrates beszédei bő magyarázatokkal. S mindnyájan, a kik később Isokratest kiadták, csodálkozva említik Koraisnak nagy érdemeit.

Isokrates beszédei után kiadta 1809-től 1814-ig Plutarchnak *Párhuzamos életrajzeit* hat kötetben, a leírt férfiak arcképeivel.

Erre következett Strabo Geographiájának kiadása négy kötetben 1815-től 1819-ig, úgy hogy a *Hellén Könyvtár* már 12 kötetből állt. Strabo Geographiáját franczia fordításban akarta látni Napoleon, még consul korában, s megbizta Chaptalt, hogy szemel-

jen ki a fordítás eszközlésére alkalmas férfiakat. Chaptal ajánlotta neki La Porte-du Theilt és Korais, harmadikul pedig a földrajzi jegyzetek megírására Gosselint. S mindegyiköknek háromezer frankot utalványozott évenként, mint munkadíjt. 1805-ben bemutatták Napoleonnak, akkor már császárnak, a fordítás első kötetét. Erre a császár a 3000 frankból álló évenkénti munkadíjon kívül mindegyiknek élethossziglan még évenkénti kétezer frankot is utalványozott. De a munkatársak, Korais indítványára, lemondtak a 3000 franknyi évi munkadíjról és csak az élethossziglan tartandó kétezer franknyi fizetést tartották meg, jöllehet az a 3000 frank nagy jótétemény volt Koraisra nézve, a ki mindig szegénységgel küzdött. Meg is bánta később ezt e nagylelkű lemondást.

Mialatt sok éven át Strabo fordításával s kiadásával volt elfoglalva, kiadott más munkákat is, melyeket túlságos szerénységből Mellékmunkáknak (*Παραρτήματα*) nevezett. Ezek tartalmazzák Polyænus *Hadiseleít* (1807-ben). A 2-ik kötetben (1810) találjuk Aesopus meséit egy Bevezetéssel Aesopusról s a neki tulajdonított mesékről.

A *Parerga* 3-dik kötetében vannak Xenokrates és Galenus iratai a vízi állatok által való táplálkozásról. Ebben nagy tudományossággal megmagyarázta Korais a halak neveit s becses adalékokkal gazdagította a halismeretet.

A 4-dik kötetben közrebocsátotta 1816-ban Marcus Aurelius Antoninusnak *Önmagához* című s hellénül szerkesztett elmélkedéseit. Az 5—9-dik kötetben Onosander *Hadvezértanát* (*στρατηγικόν*), Plutarch politikai iratait, Epiktet kézikönyvét s értekezését Arrianról, Cebesnek tábláját, Kleanthes énekét.

A *Parerga* című munkáján kívül kiadta Korais az Ilias négy első énekét (1811—1820), Hierokles tréfáit (1812-ben), és három püspök tanácsát III. Julius pápához (1820-ban).

Az Iliashoz írt Előszóban nagyon mulatságos a Papas Trechasról közölt elbeszélés. Ez a Trechas lelkész volt Chios szigetén, Bolissus városában. Trechasnak azért nevezte Korais, mivel vagy mindig ide s oda futott (*τρέχων*) az ő hiveihez vagy csak futólag végezte el az istentiszteletet. Ez a Trechas az együgyű, de éretnyes papnak a mintaképe. Hiányoztak neki azonban az ismeretek; mert a többi között egykor azt kérdezte, vajjon keresztény volt-e Homér? E mellett örökké burnótot szítt; de midőn meg-

tudta, hogy sem Homér, sem ennek tudós magyarázója, Eustathius érsek, nem szittak búrnótot, alább hagyott e szokással. S Korais szerette őt, azt mondván, hogy a tanulatlan, de jó erkölcsű ember előbbre való, mint sok műveltségű. Ez azt juttatja eszembe, a mit egykor Argenti orvostudor mondott, hogy jobb az egészséges számár, mint a beteg tudós.

Trechas negyven éves volt, midőn kezébe került Koraisnak az Iliashoz írt Előszava. Ez annyira lelkesítette, hogy könyv nélkül tanulta meg az egész Iliast és Odysseát. E költeményekben főleg az emlékmondatokra fektetett nagy súlyt, melyeket sokszor alkalmazott az életben. De leginkább két emlékmondatot szeretett. Az egyik ez:

Ἐν ὡς καὶ Ἡδης ἀνέστη, καὶ ἔπειτα
 Ἄνθρωπος ὁ καὶ ἄλλος ὁ καὶ ἄλλος
 Ἄνθρωπος ὁ καὶ ἄλλος ὁ καὶ ἄλλος
 Ἄνθρωπος ὁ καὶ ἄλλος ὁ καὶ ἄλλος

(Ilias IX, 312—313.)

A másik pedig ez:

Messzire dörög Zeus megfosztja erénye felétől
 A férfit, mikor rabigának napja reá száll.
 Ἡμεῖς γὰρ τὴν ἀρετὴν ἀποσίνουσι: εὐρύσσει Zeus
 Ἀνέρος, εὖτ' ἂν μιν κατὰ δουλίον ἤμαρ ἔλθῃν.

(Odyssea XVII, 322—323.)

Így lett Trechas lassankint művelt ember, a ki híveit is azután minden jóra és szépre tanította, bizonyítgatva nekik, hogy a műveltség az egyetértésnek, jogegyenlőségnek, szabadságnak, jólétnek és tiszteletnek az anyja és forrása.

1819-ben megjelent Koraistól, Pantazis István álnév alatt, egy értekezés a skeptikus bölcsesek elvéről: *törvény által jó, törvény által rossz*. Korais legnagyobb ellenfele dicsérte ezt az elvet s Demokritnak tulajdonította. De Korais megmutatta, hogy ez istentelen s veszedelmes tan, mely ellen Sokrates mindig küzdött, s hogy ez a tan nem származik Demokrittól, hanem a sophistáktól és skeptikus bölcsesektől. Demokrit elve nem volt *törvény által jó, törvény által rossz*, hanem *törvény által édes, törvény által keserű*. A sophisták tagadták, hogy létezik természettörvény, mely némely cselekedeteket tilt, péld. a lopást, rablást, gyilkosságot,

hanem azt mondták, hogy az igazságos és igazságtalan dolgok nem azért neveztetek így, mivel a természet által ilyenek, hanem mivel polgári törvények parancsolják vagy tiltják. Ezt azután a skeptikus bölcsesek bővítvén, azt tanították, hogy semmi sem akár szép, akár rút, akár igazságos, akár igazságtalan, hanem hogy az emberek mindent a törvéynél és szokásnál fogva tesznek.

Ezt hosszasan megczáfolta Korais s azt mutogatta, hogy e gonosz elv miatt veszett el Hellas s nincs is remény az újjászületésre, ha ellenkező nézetekből nem indul ki.

Bouterwek, a göttingai egyetemen a bölcsezet tanára (1791—1828), elolvassván ezt az értekezést, kérdezte egy hellén hallgatóját, hogy ki ez a Pantazis? Hallván pedig, hogy kereskedő, felkiáltott: egész Németországban nem lehetne három ilyen kereskedőt találni. S újra elolvassván a munkát, mondá: egész Németországban csak kevés tudós tudna így írni.

1820-ban kiadta Aristoteles *Politikáját*, mely még most is a politikai tudománynak páratlan alapvető munkája. Korais lángeszének sikerült a hellén szöveg sok hibáját kijavítani s az ő javításait elfogadták a későbbi kritikusok is, kik a *Politikát* kiadták.

Az *Előszóban* buzdító intelmeket írt honfitársaihoz. Ez oly tetszést aratott, hogy Orelli, zürichi tanár, 1823-ban német fordításban is kiadta e cím alatt: «Adamantios Korai's politische Ermahnungen an die Hellenen». A szabadság szeretete, mondja Korais, az emberrel veleszületik, de nagyon kevesen tudják, hogy mi a valódi szabadság lényege, hogy mikép kell azt megszerezni s megtartani, mert a szabadság szeretetéből két vészes szenvedelem támad: az uralomvágy és a bírásvágy, melyeket felebarátunk szabadságának megsértése nélkül nem lehet kielégíteni. Hatalom és gazdagság, becsvágy és pénzsomj olyan fegyverek, melyeket legkevesebben használnak föl mások javára. Ezt a vészes hajlamot csak becsületes nevelés s oktatás törülheti ki az ember lelkéből. Az állandó szabadság tehát a polgároknak olyan igazságosságán s egyenlőségén alapszik, melyből mindegyik sem többet, sem kevesebbet nem kap, hanem csak annyit, a mennyi megilleti.

A *Politika* képezte a *Hellén könyvtár* 13-ik kötetét.

A 14-dik kötetben kiadta Korais Aristotelesnek *Nikomachi Ethikáját* 1822-ben. Ennek Bevezetésében fejtegeti, hogy a *Politika*

és Ethika ugyanegy tudomány, mely azt tanítja, hogy mikép éljünk és viselkedjünk a hozzánk hasonlók iránt, hogy szerezzük meg a boldogságot, mely után mindannyian sóvárgunk. A mely államoknak sikerül e két tudományt egyesíteni, csak azok dicsekedhetnek, hogy valóban boldogok.

A politikának elválása az ethikától minden rossznak a forrása. A politika az ethika nélkül nem egyéb, mint ravaszság. A politika elválva az ethikától a testvérgyilkos háborúknak legfőbb oka. A gyakori háborúk a nemzetek bírásvágyának a jelei. Egyetlen egy háború jogos, a melyet t. i. a szabadságért s önállóságért visel valamely nemzet.

Ugyanabban az időben megjelent Hellasnak ideiglenes alkotmánya, mely alkalommal Korais intette a helléneket a Politikához és Ethikához írt Bevezetésben, hogy ne hozzák be a nemesi címeket és rendjeleket. A jó polgár nem jutalom reményében, hanem kötelességből működik a haza javára. Az ő jutalma a közös szabadság, törvényes rend, a béke, a közös boldogság, melynek ő is részese.

1825-ben kiadta Korais Xenophon *Emlékezetességeit* és Plató *Gorgiasát* a Hellén Könyvtár 15-dik kötetében, s egy évvel később Lykurg beszédét Leokrates ellen a Hellén Könyvtár 16-ik és utolsó kötetében. E kiadásokhoz is írt szép Bevezetést, melyben igazságszágra, munkásságra, becsületes úton való gazdagodásra inti a honfitársait, figyelmeztetve őket, hogy Aristides, Sokrates, Phokion s maga a keresztény vallás alapítója is nem gazdag, hanem szegény szülöktől származtak.

Korais utolsó munkái voltak az Ἑταίρια (Rendezetlenek) és az Ἱερατικός Συνέδριμος (Papi kísérő). Az első kötet Előszavában (1828-ból) elmondja, hogy miért nevezte az előbbi Ἑταίρια-nak. Az ő könyvtárában voltak szétszórva különféle tárgyakra vonatkozó jegyzetei. Ezeket barátai sürgetésére adta ki. De sokáig habozék, hogy minő címet adjon ennek a rendezetlen gyűjteménynek. A hajdankori írók az ilyen munkáiknak ezt a nevet szokták adni: Σύμμικτα (Vegyesek), Παντοδαπά (Mindenféle), Ποικίλα (Különfélék), Ἑταίρια (Rendezetlenek). Korais ezt az utóbbi címet választotta, mert munkájában összehordott szótári, nyelvtani, erkölcsi, politikai, történelmi, régészeti magyarázatokat. Ebben a munkában közli Prodromus Tódornak, máskép Ptochoprodromus-

nak, két költeményét hellén népnyelven a XII-dik századból, melyek Komnénai Mánuel császárnak voltak ajánlva s ezernél több versből állnak. Ezeket lemásolta a párisi könyvtárban talált két kodexből, s bő jegyzetekkel látta el. Ptochoprodromus kéri e költemények egyikében a császárt, hogy nyissa ki előtte az irgalom ajtaját, húzza ki a szegénység mocsarából és szabadítsa meg a hitelezőitől. Azután iszonyú vádakkal illeti a szerzeteseket és zárda-főnököket.

Az Ἀτακτα 2-dik kötetében számos szót gyűjtött össze, melyek a Ptochoprodromus után élt költők műveiben a XVIII-ik századig találhatók; de forrásul használta Ducange szótárát is. *Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis* (Páris, 1688).

A 3-ik kötetben (1830) foglaltatik Chios szigetének régészete s az Új-szövetség új fordításának kísérlete. A régészetben előadja Korais Chios földrajzát, első alapítóit, nyilvános épületeit, a történeti események időrendét, Homért és a homeridákat, a lakosok művészetét, tájszólását, államszervezetét s a híres férfiak életrajzát a legrégebb időktől a Kr. u. 100-ik évig.

Az Új-szövetségből azért közlött fordításokat a tisztább társalgási nyelvre, mivel azelőtt némelyek a görög pórnyelvre fordították; de ezeket elítélték s elégették a konstantinápolyi patriarchák.

Az Ἀτακτα 4-ik kötetében (1832) ismét szótári anyaggal foglalkozik s útmutatást ad, mikép lehet a korabeli hellén nyelvet a réginek kimeríthetetlen szókincsével szépíteni. A hellén nyelv szépítőjének, mondja, az az előnye van más nyelvek csinosítója fölött, hogy az őseinktől ránk maradt szótári anyag nem csak a leggazdagabb, hanem legképzékenyebb is minden idegenszerűség nélkül. Azért a nyelvcsinosító kerülje az olasz, török s más idegen szókat. Azután szabálytalan igevégzések helyett szabályosokat használjon, péld. συνάζω, φυλάζω helyett συνάγω, φυλάσσω, mert ez az igazi régi alak. S vigyázzon a tagadó szócskák οὐτε, οὐδέ, μήτε, μηδέ helyes használatára, melyekkel épen úgy kell bánni, mint a régiek tettek. Erre nézve Therianos több példát hoz föl, hogy mily hibásan használják némelyek a mai helléneknél ezeket a tagadó szócskákat.

Az Ἀτακτα 5-ik kötetében folytatta Korais a szótári anyagot az O betűig; de e kötet csak halála után, 1835-ben jelent meg Phurnarákis által, a ki a munkát be is végezte.

Koraisnak ez a nevezetes munkája nem csak szótári anyagot, hanem erkölcsi, történelmi s egyéb útmutatásokat is tartalmaz. Így az *ἱστορία* szó fejtegetésénél hivatkozik egy párisi süketnéma intézeti tanárra, a ki azt mondta, hogy a história a holtak hangja, mely az élőket tanítja. Az *εὐγενής* (nemes) szó alatt hosszasan kutatja a czimek származását s leginkább pelengérre állítja Oláh- és Moldvaország fejedelmeit. Az eunuch szónál előadja az eunuchok történetét Peterfytől kezdve Kislar ágáig a törököknél. Az *ἐλίδεγενίτης* (ποσιτισμός) szó alatt ezt mondja: a jól kormányzott államokban nem csak azt kell tolvajnak tartani, a ki a közvagyonot elsikkasztja, hanem azt is, a ki cselszövények által politikai hivatalt ragad magához, háttérbe szorítván a méltóbbat; a ki a tisztviselők választásánál a polgárokat megvesztegeti, hogy őt vagy barátait válasszák.

Jóllehet Korais mindig pénzzavarban vala, még sem fogadta el a párisi Collége de France tanári székét, melylyel 6000 franknyi fizetés járt, s melylyel kétszer megkínálták. Okul hozta föl előhaladt korát s nagy elfoglaltságát a hellén írók kiadásával.

Egyedüli óhaja volt, hogy az *Institut de France* tagjának válasszák meg; de önérzetével nem találta megegyeztethetőnek, hogy az Institut tagjait meglátogassa és szavazataikért könyörögjön. Ez pedig föltétlenül szükséges, s a ki ezt elmulasztja, soha sem juthat közéjük.

Korais szerint az amerikai Egyesült-Államok rendszere legjobb az egész világ alkotmányai között s ezt ajánlotta Hellasnak. Ő levelezésben állt sok híres amerikai államférfiúval, de leginkább Jefferson Tamással az Egyesült-Államok harmadik elnökével. Egy másik amerikai államférfiúval, Everett Edével, személyesen ismerkedett meg Korais, kit Everett Hellas Franklinjának nevezett. 1825-ben november 12-én azt írta Everettnék, hogy ő elsőséget ad Hellas érdekében az amerikai barátságnak az angol fölött, a mely utóbbi mellett csak Mavrokordátos pártja dolgozik. Csodálkozik, hogy Everett is herczegnek nevezi Mavrokordátost, mint az angolok, holott sem herczegi származású, sem Oláhországnak vagy Moldvának sohasem volt fejedelme; de ha lett volna is, kötelessége lenne, mint valódi hellénnek, letenni ezt a címet, mint bepiszkított török ruhát.

Korais ellenezte a királyság fölállítását, mert azt vélte, hogy

egy kis, szegény, a rabszolgaság alól alig fölszabadult nemzetnek legelső feladata ujjaszületéséről, jólétének eszközeiről gondoskodni, nem pedig az elpusztult haza romjain királyi udvart alapítani. «Én azt akarom, mondá, hogy senki, még maga Sokrates sem, kormányozza Hellást, hanem csak a parlamentaris testület által hozott törvények s hogy az országnak egy vagy két évre választott elnöke legyen.»

Kapodistrias Jánost, Görögország kormányzóját, tartá a legalkalmasabb férfiúnak Hellas boldogítására, s új Timoleonnak nevezte a *Parerga* 8-ik és 9-ik kötetének előszavában. Kapodistrias utánozva Timoleont, Sicilia megmentőjét, akarta megmutatni Európának, hogy a mai Hellas nem csak a szabadság bajnokait szüli, kik a hajdankoriakkal versenyeznek, hanem a szabadság államferfiait is, kik képesek a szabadságot józansággal támogatni. Így írt Korais 1827-ben. De lassankint, hamis értesülések alapján, hidegülni kezdett Kapodistrias iránt, sőt 1830-ban egy értekezést is írt ellene, melynek czime: «Mit kell a törököktől megszabadított Hellasnak a jelen körülményekben tennie, nehogy török-érzelmű keresztények rabszolgaságba döntsék?» Ezt Pantazidis álnév alatt adta ki. A többek között azt mondja, hogy Hellas leg-többet szenvedett Metternichtől, azután a jóniai szigetek angol kormányzójától, a vadlelkű Maitlandtól, továbbá Castlereaghtól, Nagybritannia külügyi miniszterétől és az összes diplomaták legbolondabbikától, Wellingtontól, a ki haragudván Hellas fölszabadítása miatt, azon volt, hogy szűk határok közé szorítsa és így megfojtsa. Kapodistrias ugyan, mondja Korais, becsületes ember, de szolgálalkú hizelgők veszik körül, minők a nagy Napoleont is elvakították. Kapodistrias nagy becsületessége kitént a közpénzek kezelésében; de a tapasztalás mutatja, hogy a pénz megvetését nem kíséri mindig a zsarnokság megvetése is. Sokan nem törődve a pénzzel, görcsösen ragaszkodnak a hatalomhoz.

Midőn 1832-ben Kapodistriast meggyilkolták, Korais elítélte ugyan a gyilkost, de a gyilkosság főokául a szent szövetséget tartotta, mely azért küldte Kapodistriast Hellasba, hogy ezt muszka rabigába hajtsa.

Párisban nagy része volt Koraisnak a *philhellén bizottság* alapításában (1825) az ő egykori tanítványa, Didot Ambrus, segítségével, a kit ő a hellén nyelvben ingyen oktatott. Ennek a bizott-

ságnak Franciaország legelőkelőbb férfiai voltak tagjai: hercegek, grófok, hadvezérek, írók, tanárok stb. Ez a bizottság neveltette Európában a hellén harczosok fiait, fegyvereket, ruhát, gépeket, tiszteket, orvosokat s mintegy másfél millió frankot küldött a harczoló Hellas rendelkezésére.

Korais 1833 ik évi ápril 25-én halt meg 84 éves korában. Beteg ágyából oda tekintvén Demosthenes képére, mely a falon függött, felkiáltott: *ez volt ember!* Utolsó szava volt a *Haza*. Első ifjúságától utolsó lehelletéig minden tetteben csak a hazaszeretet lebegett előtte. Azért a Trözenben ülésező harmadik nemzeti gyűlés már 1827-ben egyhangúlag háláját fejezte ki Korais iránt ama jótéteményekért, melyekkel a hellén nemzetet elárasztotta.

Nem tudjuk, mondja Therianos Dénes, mit csodáljunk inkább Koraisban, vajjon a legfinomabb műveltséget, utánzásra méltó erényét, helyes kritikáját, irodalmi tudományát vagy szabadelvűségét, igazságszeretetét s hazafiságát?

A francziák iránt érzett háláját bizonyítja ez a sírföliirat, melyet ő maga készített:

«Én chiosi Korais Adamantios Párisnak idegen, de az engem szült Hellással egyaránt szeretett földje alatt nyugszom.»

Így rajzolja Therianos Dénes az ismertetett munkában Koraiszt szép, folyékony hellén nyelven. De azonkívül Therianos munkája a hellén irodalomtörténetnek gazdag tárháza is, mert mind azon írókról, kiknek munkáit Korais kiadta, kimerítő életrajzi adatokat közöl, melyekben munkáik tartalmát ismerteti s mindegyiknél megjegyzi, hogy Korais kiadásai után hányszor, hol és kitől jelent meg, s hogy az újabb kiadók csodálkozva látták Koraisnak szövegjavítási helyességét, melyet más kodexek összehasonlítása bebizonyított.

Végre a mai hellének nyelvére vonatkozólag azt mondja Therianos, hogy a művelt hellén minden magyarázó nélkül is megérti Isokrates és Xenophon iratait. De melyik angol tudós érti Alfréd király törvényeit, ha nem tanulmányozta előbb nagy fáradsággal a saxon nyelvet? Melyik német tudós érti hosszás előkészület nélkül a Niebelungen-t? Melyik olasznak nem volna magyarázatokra szüksége, hogy Dante-t értse?

A könyv 3-ik kötetében hat függelék van, melyekben Livadás Theagenes hellén fordításban közli Koraisnak latinul és fran-

ciaúl írt dolgozatait, ú. m. latinból tudori tételeket, a *láztanról* és a *Hippokrates szerint való orvosról*. Francziából pedig *Beezetést a természet- és orvostan tanulmányába*; *Emlékiratot Hellas polgárisodásának jelen állapotáról*; *Értekezést a skeptikus bölcsészek és sophisták tanáról: törvény által jó, törvény által rossz*; *Előszót Aristoteles Politikájához*.

Livadás Theagenes, e függelékek fordítója, 1876-ban szép vezércikket írt Deák Ferenczről a Κλειώ című hellén hirlapban, melyet ugyanazon évben az *Ellenőr* 54—55-ik számában magyarra fordítottam.

2. *Typaldos János*. A százvárosú Krétának Gortyn nevű városában, melyet a régi írók Gortysnak is Gortynának is neveztek, a francia Thénon 1857-ben egy vízimalom árkában egy kölemezt talált régi fölirattal, melyet 1863-ban tett közzé, de magyarázatában nagy nehézségekre akadt. A kölemezt elküldték Párisba s ott a Louvreban helyezték el. De a kik ezt a föliratot vizsgálták, csak azt bírták belőle kihozni, hogy az öröklési jogra vagy a rágalmazási vádra vonatkozik. 1878-ban Bréal a *Journal des Savants* című folyóiratban értekezvén e tárgyról, megmutatta, hogy ez egy része volt az örökösödési törvénynek. 1879-ben a francia Hausselier folytatván Gortynban a kutatásokat, egy más kölemeznek a töredékét találta, melynek betűi megegyeztek az előbbi fölirat betűivel, de nem nyújtottak határozott értelmet, s így szükségessé vált e lemezek kiegészítő részeit is megkeresni. E végből a flórenczi *Archaeologiai Museum* című folyóirat szerkesztősége megbízta Halbherr Frigyeset és az athéni német *Institut* Fabrici Ernőt, hogy a hely színén kutassanak. Halbherr megtalálta 1884-ben a vízimalom medrében a lemezeket, melyek a keresett föliratnak öt oldalát képezték; de a malom tulajdonosa nem engedte meg, hogy a mederben tovább is ásson s más lemezeket is keresen. Később azonban megengedte ezt Fabrici Ernőnek. E két kutató közölte egymással a lemezek föliratának másolatát s összeillesztvén ezt a francziák által talált töredékekkel, megkapták, egy kis rész kivételével, az egész föliratot.

Az egész fölirat tizenkét hasábot foglal el s mindegyik hasáb ötvenöt sorból áll, de a 4-ik hasábon csak 53, az 5-iken 55, a 9-iken szintén 54, a 10-iken s 11-ken ismét csak 53 sor van. Azonkívül a 10-ik hasábon hiányzik az első kilencz sor, és a 12-iken

az első 15 s az utolsó 35—55 sor. A hasábok szélessége majd 67, majd 69 centiméter, magasságuk pedig 1 méter és 72 centiméter. Az írás barázdaalakú (*Βουστροφθόον*) s jobbról balra kezdődik. Az egész fölírat öreg betűkkel van írva, melyek magassága 0,025. Az alphabet csak 17 betűből s a digammából (F) áll. Az EI helyett majd E, majd J fordul elő. OI helyett O, Z helyett Δ, Ξ helyett K vagy KΣ, Φ helyett II áll, a gamma hasonlít a lambdához, s a lambda a mai gammához, az I kigyóalakú = ζ, a sigma a szárain áll s hasonló az M-hez. A pi hasonló a kör negyedrészéhez. Midőn a sor jobbról balra kezdődik, akkor a betűk megfordítva vannak véve, peld. Η=B, Η=K, Ψ=P, Ψ=F.

Erről a fölíratról, alapos értekezést írt Typaldos János, athéni ügyvéd, volt főtörvényszéki ügyész, e cím alatt *Ἐρμηνεία τῆς ἐν Ἰόρτῳ τῆς Κρήτης τῷ 1884 ἀνακλυφθείσης Ἐπιγραφῆς*, (Magyarázata a krétai Gortynában 1884-ben fölfedezett fölíratnak. Athén, 1887).

A fölíratban a polgári törvény különféle tárgyairól van szó, de nem rendszeresen, úgy hogy a fölírat nem tartalmaz törvénykönyvet. Nem is szól a fölírat parancsolva, mint a törvény, hanem útmutatást ad a bírónak a törvény alkalmazásáról vagy értelmezéséről.

A fölírat a következő tárgyakról tartalmaz rendeleteket:

Az 1-ső hasábon a vádról, a szabad embernek szolgáltatásba ejtéséről, a rabszolgák menedékéről.

A 2-ik hasábon az erőszakról, a házasságtörésről, a házasság fölbontásáról s a házasfelek vagyonának fölosztásáról.

A 3-ik hasábon a házasságnak a halál által való fölbontásáról és a fölbontás után született gyermekekről.

A 4-ik hasábon a szolgák gyermekeiről, az újszülöttek kitételéről, a házasfelek vagyonának kezeléséről.

Az 5-ik hasábon az örökösödési jogról s az örökség elosztásáról.

A 6-ik hasábon az utyai és anyai javak eladásáról s elzálogosításáról a gyermekek által és megfordítva; a hadi foglyok kiváltásából keletkező jogviszonyról; a vegyes házasságokról (szabadok és nem szabadok között) s az ezekből származó gyermekekről.

A 7-ik és 8-ik hasábon az öröklő leányokról.

A 9-ik hasábon a kölcsönből származó jogviszonyokról.

A 10-ik hasábon az ajándékokról házasselek és rokonok között, és a fiúsításról.

A 11-ik hasábon folytatólag a fiúsításról.

A 12-ik hasábon a bíró ítéletére vonatkozó különféle szabályokról.

Ez a fölírat annál becsesebb, mivel a dórok jogára vonatkozik, mely eddig kevésbé volt ismeretes. Ezt bizonyítja nemcsak a fölírat dóri nyelve, hanem Strabo is, a ki azt mondja (X. könyv, 4. fej. 9.), hogy régi hagyomány szerint, Gortyn törvényes intézményei megegyeznek a lakedæmonokéival. Csak az kérdéses, vajjon Gortyn Lakedæmoniától kapta-e vagy megfordítva.

A fölírat nyelve, különös sajátosságai s az írás megrongálása miatt, nagyon nehezen érthető; azért különféle magyarázatokat írtak hozzá a tudósok; így például Dareste francziául fejtegette a *Bulletin de correspondance hellénique* 1885. évi májusi füzetében. Olaszra fordította Comparetti a *Museo italiano di antichità classica*-ban. Bucheler és Zittelman írták a *Das Recht von Gortyn*. Baunack kiadta *Die Inschrift von Gortyn*. Lewytól való az *Altes Staatsrecht von Gortyn*; Bernhoftól *Die Inschrift von Gortyn* stb. Ezeknek magyarázataitól sokban eltér Typaldos, a mint a következőkből meglátszik.

Első hasáb.

A fölírat kezdete ez: ος κ ελευθεροι ε δολοι μελλει ανπιμολεν προ δικας με αγεν, azaz attikailag: ὅς ᾧν ἐλευθέρῳ ἢ δοῦλῳ μέλλῃ ἀπιμολεῖν πρὸ δίκης μὴ ἄγε·ν. Ezt Dareste így fordította: «a ki szabadra vagy szolgára akar igényt tartani, ne vezesse el őt magához, mielőtt neki meg nem ítéltetik». A német kiadók pedig így fordítják: «a ki szabad ember vagy szolga miatt pörlekedni akar, ne vezesse el az ítélet előtt». Typaldos ezt nem helyesli, hanem így fordítja: «ha valaki nem egyszerűen igényt támasztani, hanem mind a két peres fél jelenlétében, szabad ember vagy szolga ellen akar perlekedni»; mert ἀπιμολεῖν ἐλευθέρῳ ἢ δοῦλῳ nem azt jelenti: «szabad ember vagy szolga miatt perelni», hanem «szabadal vagy szolgálával mint ellenféllel pörölni».

Ez a magyarázat ellenkezik ugyan az attikai törvényekkel, melyek szerint a szolga nem léphetett föl akár mint fölperes, akár mint alperes, hanem az ő ura jelent meg helyette a bíró

előtt; *) de az attikai törvény nem irányadó a gortyniakra nézve. Azután a dolog úgy is magyarázható, hogy valaki olyan szolgát pörölt be, a ki polgárnak adta ki magát s polgári jogokat is gyakorolt.

A fölírat folytatja, hogy a ki e rendelet ellen cselekszik, az a szabad emberért tiz statert (husz drachmát) s a szolgálért öt statert fizessen s három nap alatt bocsássa szabadon *λαχίσαι*. Ez a krétai szó még ma is szokásban van. Ha pedig valaki a letartóztatottat három nap alatt nem bocsátja szabadon, akkor a polgárért egy statert s a szolgálért egy drachmát fizessen naponként mind addig, míg el nem bocsátja.

Azután ezt teszi hozzá a fölírat: *το δε κρονον των δικαστων ομνοντα κρινεν*. Ez attikailag így hangzik: *τοῦ δὲ χρόνου τὸν δικαστὴν ὁμνόντα κρίνειν*. Ezt mindnyájan így fordítják: «az időről (t. i. a letartóztatás idejéről) pedig az esküvő bíró ítéljen». De mire esküdjék a bíró? Vajjon arra, hogy meddig tartott a letartóztatás? Ez lehetetlen, mert a bíró nem tanú. Azért Typaldos jól mondja, hogy itt az *eskető* bíróról van a szó, a ki a feleket megesketi.

Eltérők a magyarázók e szavaknál is: «*ε δε κα καταδικασσει ο δικαστας εναντοι πραδδεδθαι τα τριτ. α ε μειον πλιον δε με*». Azaz attikailag: *εἰ δε καὶ καταδικάζῃ ὁ δικαστὴς ἐναντιοῦ, εἰσπραττεσθαι τὰ τρίττα ἢ μείον, πλέον δὲ μή*. Ezt Daresté így fordítja: «ha a bíró elhatározza, hogy az ítélet egy év alatt hajtassék végre, a büntetés lesz egyharmada vagy kevesebb, de nem több». Lewy pedig így magyarázza: «ha az elmarasztott fél egy év alatt fizet, akkor elengedtetik neki a bírság egy része s lefizeti ennek egy harmadát vagy kevesebbet. Baunack ellenben azt véli, hogy a harmadrész a peres szolga értékére vonatkozik. Typaldos elveti ezeket a magyarázatokat s azt tartja, hogy a *τρίττα* annyi mint *τριπλάσια* (háromszor annyi), és így fejti meg a szöveget: «ha az elmarasztott egy évig vagy azon túl nem teljesíti a bíró ítéletét, háromszor annyit fizet, vagy kevesebbet is, de soha sem többet.»

Második hasáb.

A házasságtörésről szóló rendelkezés után a 2-ik hasáb 45-ik sora ezt mondja: *αἱ 2 ανερ (κα) ι (γ) να δρακρ (ι) νον (τ) αἱ τα 1α αυτας εχεν ατ εκονς ιε παρ τονανδρα*. Azaz attikailag: *εἰ ἄν ἀνὴρ καὶ*

*) L. Télfy: *Corpus iuris attici graece et latine* 645–647. §§.

γυνή διακρίνονται τὰ ἑαυτῆς ἔχειν ἃ τ' ἔχουσα ἦτε πρὸς τὸν ἄνδρα. Vagyis: ha férj és feleség elválasztatnak, a nő bírja azt a mije volt, midőn férjhez ment.

A folirat folytatja: καὶ το καρπο των εμιναν. Attikailag: καὶ τοῦ καρποῦ τὴν ἡμίσειαν. Azaz: «és a (házi) termés felét».

Továbbá: καὶ πεντε στατερανς αὶ κ ο ανερ αιτιος εἰ τας (χρηρ) εἰσοιος. Attikailag: καὶ πέντε στατήρας εἰ ἄν ὁ ἀνὴρ αἰτιος ἦ τῆς χρηρέσεως. Azaz: «és öt statert, ha a férj az elválás oka».

S így fejtegeti tovább az egyes hasábokat, mindenütt világosságot hozva a szövegbe, de leginkább jogtudományi szempontból.

3. *Hatzidákis József*, kiadta a Herakleumban, a Kréta városában fönállók oktatáskedvelő egyesület múzeumában található régiségek jegyzékét az évi jelentéssel és Ilihya barlangjának leírásával, Καταλογος τῶν ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ φιλεκαπιδευτικῶς Σολλόγου Ἡρακλείου ἀρχαιοτήτων, οἱ προστάχθη ἡ κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος 1887 λογοδοσία τοῦ προσέδρου Ἰωσήφ Χατζιδάκη καὶ περιγραφή τοῦ ἐν Ἀμνισῶ σπηλαίου τῆς Εἰλειθυίας. (Heracleum 1888).

Az egyesületnek sikerült, ásatásai közben, megtalálni Ilithyának, a szülés istennőjének, a barlangját, melyről az Odyssea (XIX, 185—187. s.) így tesz említést: «Itt láttam én O lyseust s vendégajándékokat adtam neki, mert Krétába hajtotta a szél ereje a Trója felé indulót, ellökvén őt Maleától; s megállította Amnisusnál, hol Ilihya barlangja van.»

A barlang bejárata sziklák közepén kelet felé néz, épen úgy mint a többi barlangok, melyeket a régiek az isteneknek szenteltek. A bejáratnál a barlang magassága két méter s a közepén három méter. Hossza pedig 55 és szélessége 12 méter. A közepén feltűnik egy cseppkő-henger is, melynek magassága 1·40, körülete 1·20 méter, s messziről egyenesen álló szoborhoz hasonlít. A barlangban csak agyagedények töredékeit találta és semmi más becses dolgot. Innen azt következteti Hatzidákis, hogy a barlangot már régen kirabolták.

Az egyetl múzeumában van 79 tárgy kőből, 149 darab agyagból, 14 aranytárgy és pedig a Győzelem és Szerelem szobrocskája, fülbevalók, gyűrű, sebészeti fogó, különféle piperék. A többi érczből és ólomból való, mind ezeknek a lelethelyei: Knossus, Gortyn, Phæstus, Polyrrhène, Elyrus, Axus fellegvára, Cydonia stb.

4. Az athéni archæologiai társaság kiadta 1888-ban jelentését 1887-dik évi munkálkodásáról. *Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀθῆναις ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας τοῦ ἔτους 1887.*

Pavlópulos Pál, az areopág bírása, végrendeletileg kétezer drachmát hagyott a társaságnak. Az athéni egyetem évenként ezer drachmát s a Pétervárotti lakó Kontojannákis ötszáz arany frankot ajándékoz. Benjamin jeruzsálemi archimandrita 1973 drachmával járult a társaság céljainak előmozdítására.

Hét helyen rendelt a társaság ásátásokat, melyek a hajdan-kori élet és művészet ismeretét szaporították s az athéni múzeumokat becses emlékművekkel gazdagították. Az Akropolison az ásátások, az Erechtheumtól a keleti rész hosszában, a Parthenon és múzeum között álló térig haladtak. A leletek számosak és fontosak. Föltakartak egy nagy épületet, mely az Erechtheumtól a falnak keletészaki sarkáig terjed, és a Parthenon keleti oldala előtt egy alapfalat darázskövekből, mely úgy látszik, Róma istennő templomáé volt. Azután megtalálták Athénének megaranyozott rézképét, mely két összeragasztott, domborúlag kidolgozott lemezről áll; továbbá a védő Athéne ércszobrocskáját, és egy férfi fejét márványból, természetes nagyságban.

Eleusisben lebontván egy házat, kitisztította az utat, mely az Appius Claudius által épített kis propylaeumoktól a templomhoz vezet. Az út fölfelé huzódván, nem volt egyenes vonalú hanem közepe táján kanyarulatos. Kövezetének csak egyharmada maradt fenn a templomhoz vezető felső részén. Ez a kövezet azonban valószínűleg csak a római korból származik. Azután föltakarta a kis és nagy propylaeumokat (előkapukat) s nyomára akadt egy víztartónak és egy épület alapjának, mely az ott talált fölirat szerint az istennőknek (Ceresnek és Persephonének) s a császárnak volt az összes hellének által (τοῖν Θεοῖν καὶ τῷ Ἀυτοκράτορι οἱ Ἕλληνες) szentelve és diadalívet képezett. Ennek keleti oldalán egy más víztartót takart föl, melynek égett téglából készült burkolata s mészkőfalai még fennmaradtak, valamint előtte egy márvány talapzat tálalakú mélyedésekkel, melyekbe a víz kifolyt. A kis propylaeumok déli részén megtalálta a persák által 480-ban Kr. e. felgyújtott templom töredékeit, melyeken még a festék s aranyozás is látszik.

Mind ezeket az ásátásokat Philios, az archæologiai társaság tisztségviselője, igazgatta.

A harmadik ásatást az archæologiai társaság Boeótiában, eszközöltette Oropus közelében, Amphiarus temploma (Amphiarion vagy latinosan Amphiaræum) körül, Leonardos nevű megbízottja által. Ez föltaarta a hegyi patak és a szinház között levő téren a csarnokot, melynek hossza 110 méter, belső szélessége pedig csak tizenegy méter. Az egész darázsköböl van építve. Csak a belsejében vannak márványülések. A homlokzatából csak egy oszlopszék maradt fönn, melyen a köröskörül fekvő töredékből ítélve, dóri oszlopok álltak, számra 49. A többi három oldal falai jó karban vannak, s alsó részeik két sorban egyenesen álló szürke kőnek lemezeiből vannak összeillesztve, felső részeik pedig kis kövekből és agyagból. A csarnok belsejét két ferde válaszfal három részre osztja: a központra és két szárnyra. A központ hossza 95 méter s 17 jóni oszlop által két lejtőre osztatik. A központ falának hosszában ötvenhárom fehér márványlábon vagy pilléren nyugvó pad nyúlik el. Ezeken a lábakon lefelé hajlott fehér márványlemezek voltak. A szárnyak mindegyikének a belső szélessége 6 méter; s ezekben is vannak márványlemezű padok. A legnevezetesebb lelet egy fej nélkül való megcsontított szobor, mely Amphiarust Aeskuláp alakjában ábrázolja, mert botra támaszkodik, mely körül kígyó van csavarodva.

Mycénében Tzuntas tisztviselő folytatta harmadfél hónapig az ásatásokat és a történet előtti korból való számos, sziklába vágott, sírokra akadt, melyek részint köralakúak, részint négyszegletesek; s mindegyikhez, szintén a sziklába vágott hosszabb vagy rövidebb út vezet. Ő tizenöt sírboltot tisztított ki. Ezek legnagyobbikának az útja vagy folyósója 24 méternyi hosszú, bejárata vagy nyílása három méternyi magas, szélessége körülbelül másfél méter, magának a sírboltnak pedig a szélessége hetedfél, hossza 6 és magassága 4 méter. A leletek között van 13 kő, melyek véserei az akkori idő nagy művészeti ügyességéről tanúskodnak. Az egyik kövön két oroszlán van ábrázolva; más köveken láthatók kivésott vadkecskék, zergék, ökrök, fák s más jelvények. Azonkívül vannak a leletek között elefántcsont darabok domborműi disztményekkel; tizenkét kicsiny nőbálvány üvegfele anyagból; hatvan darab arany disztárgy és száz aranykoczkácska, fölvarrva egy fiatal nő fejfétyolára.

Epidaurusban, Argolis városában, a saróni tengeröböl fél-

szigetén, az ásátásokkal Stáis felügyelő volt megbízva. Ő feltakart ott egy római fürdőt, melytől balra egy ajtó van felső küszöbbel, márványból. Ez az ajtó két szobába nyílik, melyek egyikének a padolata legszebb mozaikkal van kirakva. A bejárat előtt talált három méter magas két oszlopot, kékefehér márványból. A szobákban is van két nagyobb oszlop, de eltörve.

Az összes ásátások egy év alatt 41,225 drachmába kerültek. Régiségek vásárlására pedig kiadott az archæologiai társaság 4452 drachmát.

A régiségek jegyzékében eddig 16,165 tárgy van számokkal ellátva. E tárgyak között van 4248 kőből, 1156 rézből, 59 vasból, 2575 ólomból, 70 ezüsből, 259 aranyból, 117 csontból, 324 üvegből, 3556 edény agyagból stb. A sírokból talált koponyákat és csontvázakat átadta a társaság az egyetem anthropologiai múzeumának, kivéve azokat, melyek a mycénei sírokból valók. A társaságnak arany, ezüst és réz érmei, számra nézve 22,946, és érc-nyomatai (508 darab) a központi múzeumban vannak letéve.

1877-ben bevett az archæologiai társaság 283,039 és kiadott 173,645 drachmát.

Harmincz év alatt három millió 658 ezer 230 drachmát költött ásátásokra s vásárlásokra.

5. *Mazarákis* jegyzeteket írt oly régi szent képekről, melyeket szent György zárdájában a régi Kairo mellett találtak; Συμπερίωσις περὶ τῶν ἐν τῇ κατὰ το παλαιὸν Κάϊρον ἱερῇ μονῇ τοῦ ἁγίου Γεωργίου εὐρεθειῶν ἀρχαίων ἁγίων εἰκόνων. (Kairo, 1888.) Ez csak kivonat szerzőnek egy kiadatlan munkájából, melynek czíme: Adalek a hellenismus történetéhez Egyiptomban. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ Ἑλληνισμοῦ.

A római és byzanti uralom nyomait Egyiptomban leginkább hirdeti az európaiak által úgynevezett Régi-Kairo, melynek neve a belföldiek szerint Maszratia vagy Mászr-el-Atika, a tudósok szerint pedig Kászr-el-Számaa, vagyis a *lámpa tornya*. Ez volt a rómaiak alatt a Babylon erődjé.

6. Antigone, Oedipus király, Elektra után kiadta *Misztriótis* (György, athéni egyetemi tanár, Sophokles Ajaxát is bő bevezetéssel és jegyzetekkel hellén nyelven. Τραγωδία: Σοφοκλέους ἐκδιδόμενα μετὰ σχολίων ὑπὸ Γεωργίου Μιστριώτου. Ἀθήναι, 1888.)

A Bevezetés szerint az igazságosság (δικαιοσύνη) nem emberi

szerződés, hanem egyetemes és örök törvény. Ezt bizonyítja az erkölcsi és természeti törvények összehasonlítása. A mi a természet világában az összhang, az az erkölcsiben az igazságosság. Plutarch azt mondja Aristid életrajzában (6-ik fej.), hogy nagy hatalommal bírnak a földrengések is és mennykövek, és a szelek rohamai és a folyók áradásai, de az igazságosság csak azokban van, a kiket az istenség józanságban s észszerűségben részesít. Azért a hatalomban s uralomban levő életet az igazságosság istenivé, az igazságtalanság állativá teszi.

Valamint a mindenségben a nagyobb csillagok nem zavarják meg a világ összhangzatát, úgy a hajdankori tragœdiában a nagy politikai hatalom birtokosai nem szegik meg büntetlenül az igazságosság törvényeit. A hellén drámát nemes ajándékkal kapta az emberiség, hogy az igazságosság tanítója s az erkölcsök nemesítője legyen, s hogy a nézők önmagokban is keressék az erényt. A tragœdia föltételez valamely vétséget, melyre szükségképen a büntetésnek kell következnie. S ebből áll a Katharsis vagyis az erkölcsi tisztulás.

Az előttünk fekvő tragœdiában Ajax azt felelte figyelmeztető atyjának, Telamonnak, hogy ő a háborúban nem szorul isteni segélyre, mert ezzel a semmirevaló ember is győzhet, ő pedig bízik magában, s az istenség együttműködése nélkül is győzni fog. Ez bűn az istenség ellen s büntetésre méltó. De a büntetés sokáig késett. Csak Achilles halála után, midőn ennek fegyverzetét, a hellének Odysseusnak, nem pedig Ájaxnak ítélték oda pályajutalmul, akkor érett meg Ájaxban a gondolat, hogy megölje az igazságtalan ítélet miatt Agamemnont, Menelaust és Odysseust. De Pallas megakadályozni akarván e szándék kivitelét, örültte tette Ájaxot. Azonban nem ebben a büntetésben rejlik a tragœdia toeszmeje, hanem más valamiben.

Ájax t. i. örültségében megölvén sok marhát, melyekben a főntebbi három hőst vélte látni, s később világos perceiben látván a tévedését és szégyenelvén magát, öngyilkossá lett. Ekkor Agamemnon és Menelaus nem akarták megengedni, hogy eltemettesék; de Odysseus közbenjárására visszavonták a tilalmat.

Innen azt következteti Mistriótis, hogy e tragœdiának a főeszméje Ájax megtámadott becsületének a visszaállítása, s az igazságtalan bírák megaláztatása; mert maga a pályanyertes

Odysseus is mondja nekik, hogy Ájász volt a hellének között a legvitézebb. S így Ájász bűnhődött ugyan, de a költő művészetileg léptetvén föl Odysseust a temetés végrehajtására, előidézi a kien-gesztelést. Így villant föl egész fényében az istenfélő költő szerint az igazságosság; mert az istenséget megbántó hős bűnhődött ugyan, de a megsértett hős igazságosságot nyert.

Mistriótis azt gyanítja továbbá, hogy e tragödia költője Ájax alatt Themistoklest értette. Valamint Ájax megmentette Achilles tetemét a trójaiak ellenében, úgy Themistokles megmentette Salamisnál Hellast. Ájax a fegyverítélet után a hellén nyájak ellen fordult, Themistokles pedig a perzsákhoz szító hellének ellen. Ájax nem nyerte jutalmul Achilles fegyverzetét s Themistokles nem kapta meg Hellas fővezérségét, s mind a ketten öngyilkosokká lettek. Itt azonban megfélekedezett Mistriótis arról, hogy Themistokles öngyilkosságát sokan kétségbe vonták.

Wecklein, müncheni tanár, megbírálta a *Berliner Philologische Wochenschrift*-ben (1889 október 19) Mistriótis kiadását s rosszalta, hogy a kiadó nem fogadta el Weckleinnak s másoknak szövegjavításait; s azért ráfogta, hogy kevés ismerete van a szövegkritikáról, s hogy boszankodik a szövegjavításokra. El vád ellen alapos levelet írt Mistriótis a *Παλαιογραφία* 7687- és 7689-ik számaiban. Ő nem sokat ad a könnyelműleg oda vetett s gomba módjára termő szövegjavításokra, hanem nagyobb súlyt fektet a szöveg helyes magyarázatára. A gyanításon alapuló szövegjavítás többnyire rövid életű, mert a többség el nem fogadja; azért jobb a kéziratok tanuságára támaszkodni s ezeket helyesen magyarázni. Wecklein hibáztatja Mistriótist, hogy az *Ájax* 360-ik versénél elfogadja a scholiastai magyarázást, jöllehet maga Mistriótis világosan megjegyezte a kiadásában, hogy ő a scholiasta magyarázatát elveti. Ebből tehát kitűnik, hogy Wecklein nem is érti azt, a mit Mistriótis görögül írt.

Azért jó lett volna Weckleinnak arról megemlékeznie, a mit egykor Hermann, a lipesei egyetem tanára mondott, hogy az újkori hellének nyelve és élete képezi a legjobb magyarázatát a hajdankori hellének munkáinak.

Azután főlemlít Mistriótis több hibát, melyek Wecklein kiadásában találhatók s azt mutatják, hogy Mistriótis csakugyan sokkal jártasabb a hellén nyelvben, mint az ő bírálója.

7. *Oekonomópulos Dénés*, kairói orvostól, megjelent: *Alexandriai ékesség vagy az Alexandriában virágzott hellének és hellénisták táblái*. Ἀλεξανδρινὸς διακόσμος ἤτοι πίνακες τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἀκμασάντων ἐλλήνων καὶ ἐλληνιστῶν (Alexandria, 1889). A szerző elénk állítja 331-től Kr. e. 645-ig Kr. u. Alexandriának irodalmi embereit s könyvét rajzokkal, térképekkel s fölíratok másolataival tette érdekessé.

8. *Athén Museumai*. Τὰ Μουσεία τῶν Ἀθηνῶν (Athén, 1887). 2-dik füzet; tartalmaz fényképeket az Akropolisról, Romaidistól. A szöveget Sophúlis, egyetemi magántanár írta hozzájuk.

9. Hősök, vagy elbeszélések a hellén mythologiából, Konstantinidistól Ἡρώες ἤτοι διηγήματα ἐκ τῆς ἐλληνικῆς μυθολογίας. London, 1888.

10. Az új hellén irodalom történetének foglalatlja, Rankavis Sándortól. Περίληψις ἱστορίας τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας. Athén, 1888.

11. Az újabb hellén nyelvről, Zerbostól. Περὶ τῆς νεωτέρης ἐλληνικῆς γλώσσης. Cephallonia, 1888.

12. Demosthenes beszédei Fülöp ellen Oekonomidistól. Οἱ Δημοσθένους Φιλίππικοί. Triest, 1887. Ismertettem a *Közoktatás* 1888-ik évfolyamának 8-ik számában.

13. Euripides drámái, 1-ső köt. Phoeniciai nők, Bernardakis-tól. Athén, 1888.

14. Aeschylus bilincselte Prometheusa, Xanthophilostól. Athén, 1888.

15. *Papadimitrakópulos Tódor* írt vizsgálatot a hellén kiéjtésre vonatkozó erasmianus érvekről Βάσανος τῶν περὶ τῆς ἐλληνικῆς προφορᾶς ἐρασμικῶν ἀποδείξεων (1889). Ő különféle folyóiratokban közlött e kérdésre vonatkozó cikkeket, s most egy vaskos kötetben (752 lapon) adta ki. Alapos tudományossággal veszi bonczkés alá mind azt, a mit régiek és újabbak e tárgyról írtak. De leginkább Blass Frigyes érveit teszi tönkre, a kit a mai erasmianusok bálványoznak. Ohajtandó, hogy a magyarországi erasmianusok szerezzék meg magoknak e munkát s okuljanak belőle.

16. *Hellas*. Eczím alatt közrebocsát az amsterdami philhellén egyesület 1889 óta egy évnegyedenként megjelenő folyóiratot. Ἑλλάς. Περιοδικὸν τοῦ ἐν Ἀμστελδάμῳ φιλελληνικοῦ συλλόγου. Szerkeszti az egyesület buzgó titkára, Muller, amsterdami tanár. Célja:

Hollandiában az úgynevezett erasmusi kiejtést megszüntetni s helyette a jelenkori hellének kiejtését behozni. A cikkek hellén, angol, franczia, német, olasz nyelven vannak írva. Én itt csak a görögül írottakat fogom röviden ismertetni.

Az első hellén cikket írta Dosios *a régi és új Hellas gyarmatairól* Τινὰ περὶ τῶν τῆς ἀρχαίας καὶ νέας Ἑλλάδος ἀποικιών. Nem csak ott, a hol hajdan hellén gyarmatok virágozának, mondja, beszélnek még ma is hellénül, hanem a hellénismus még tovább is elterjedt, mely soha sem feledkezik meg a közös hazáról.

Zwaanswijk úrnő hellén emlékiratot közöl VosmæR Károlyról, híres hollandi költőről.

Drosinis György írt halotti ódát 3-dik Frigyesre. Νεκρική ὠδὴ εἰς Φρειδερίκον Γ' és Németországhoz. Πρὸς τὴν Γερμανίαν. Mind a kettőt németre fordította Boltz Ágoston.

Flament, levéltárnok Maastrichtben, írt hellén nyelven értekezést a *hellén nyelv kiejtéséről a Nyugaton*. Περί τῆς προφορᾶς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν τῇ Δύσει. Ebben előhozza a többi között, hogy Rustger, kölni pap, megírván latinul 966-ban Brunónak, kölni püspöknek, az életét, az ὁικονόμος-t *íconomos*-nak írja. Luitprandus a X-ik században τῆς πτωχείας-t így írja latinul *tis ptochias*; — τὸν ἡγούμενον-t így: *ton igumenon*; — τὸν δεσπότην-t így: *ton despótin*; — ἐῖς τὴν φιλακήν-t így: *is tin philakin*; — μὴ δολιχάσεται-t így: *mi diliásete*.

Ezt a folyóiratot nagyon ajánlom. Ára csak 3 forint. Ugyan ennyi az amsterdami philhellén társaság tagsági díja.

Rankavis Sándor, a *Parnassos* egyesülethez intézett beszédében (ἀγόρευσις εἰς τὸν σύλλογον Παρνασσόν), melyet a folyóirat közöl, visszautasítja úgy Fallmereyert mint Erasmust. Ez utóbbi egy párbeszédet írt, melyben egy mormogó medve, hallván egy orosz-lánt hellénül beszélni, kigúnyolja a kiejtését, melyet addig minden hellénül tanuló ember követett. Vajjon igazat adott-e a medvének Erasmus, azt Rankavis kétségbe vonja, mivel Erasmus, kevéssel a párbeszéd megjelenése előtt kérte Laskarist, hogy küldjön neki egy hellén születésű tanítót, a ki Erasmus fiait a jó hellén kiejtésre tanítsa. De a későbbi tanítók Európában a medve kiejtését fogadták el, mivel azt, szerintök, könnyebb megtanulni. Ebből tehát az következne, hogy a francziában is minden betűt ki kellene mondani és a *beaux yeux*-t így ejteni ki *be-a-uksz i-e-uksz*!

Szép költeményt közöl a folyóirat Fervos Panagiostól, melynek czíme: *Zeus és a majom*. Az összes állatok egybegyűlnek Zeus trónja előtt s dicsérik a világnak bölcse berendezését, csak a majom szolt így: «Zeus atya, tudd meg, hogy a világon nagy rendetlenség uralkodik; hadd beszéljenek mások a mit akarnak, hiányzik az egyenlőség s az összhangzat; s ez nagy igazságtalanság. Szükséges volna, hogy az összes élő lények egyenlők legyenek». Zeus tehát elefántokká változtatta az összes állatokat. De ekkor a majom jajgatott s kérte Zeust, hogy adja vissza előbbi alakját. Zeus pedig mondá neki: «Látod, az egyenlőtlenség tart mindent össze, s hogy a te kívánságod hiú ábránd volt. Vedd vissza előbbi alakodat s előbbi boldog életedet.»

Ezt a költeményt lefordította németre Boltz Ágoston.

A folyóirat 2-dik kötetének 1-ső füzetében (1890) Politis György írja *Hellásnak történelmi emlékezetességeit*. *Ἱστορικὰ ἀπομνημονεύματα Ἑλλάδος*. Ezekben Delos szigetével foglalkozik. Előrebocsátván a reá vonatkozó mythusokat, mondja, hogy Delost környezik a cykládi szigetek, melyeknek majdnem középpontját képezi. Cykládoknak nevezték a régiek ama szigeteket, melyek észak felé Attikához legközelebb feküdtek, ú. m.: Andros, Tinos, Mykonos, Siphnos, Seriphos, Naxos, Syros, Páros, Kythnos, Keos, Gýaros.

A ægei tengernek többi szigetei pedig *sporades* (elszórtak) neve alatt voltak ismeretesek.

Délos tenger melléke teli volt sziklával és szirtekkel, melyek veszélyeztették a hajózókat. Innen a közmondás: *délósi szirtek* (Δήλιαι χοιράδες), minden nehéz akadályról. Inopos folyóján épen egy időben áll be a dagály a Niluséval. Kythnos nevű hegyéről, főkép tavaszkor, a legelragadóbb látványt mutatja az ægei tenger és tizenkét szigete.

Azután elbeszéli Délos viszontagságait elpusztulásaig.

17. *Lambákis György* írt nagyon érdekes könyvet Daphné kolostorának keresztény régészetéről sok rajzzal és képpel. *Χριστιανική αρχαιολογία της μονής Δαφνίου*. (Athén, 1889.) Szemlét tartván az idevágó könyvészet fölött, helyreigazítja az eddigi írók tévedéseit s előadja a kolostor történetét. Egy nagy érvet is találunk e könyvben Fallmeyer ellen, a ki azt állította, hogy a VI-ik századtól kezdve a X-ig Görögország elszlávosodott. S ime

ebből az időből találunk több görög nyelvű sír-fölirotot, de egyetlen egyet sem szláv nyelven.

II. Encyclopædia.

18. *Politis* kiad Athénben egy encyclopædiali lexikont, *Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν*, melyből eddig 30 füzet jelent meg, s mely még mindig csak az A betűnél van. Természetes, hogy egyetlen egy encyclopædiali lexikonban sem fordul elő annyi beható czikk a hellén dolgokról, mint ebben. Ilyen például az *abydosi csemege* (*Ἀβυδηνὸν ἐπιφόρημα*), mely úgy magyaráztatik, mint kellemetlen s alkalmatlan dolgot jelentő közmondás. Keletkezett pedig ez a közmondás Abydos lakosainak szokásából, hogy, ha valamely lakomára meg voltak hívva, a lakoma végén oda hozatták dajkáikkal gyermekeiket, kiknek lármája nagyon kellemetlen volt a vendégeknek.

Az *Agathangelos* egy oly könyvnek a neve, melyben jóslatok vannak megírva Európa nyugati s északi országairól s itt-ott a Keletről is. A könyv kézírata 1279-ben Messinában, pár görög nyelven, Agathangelos Jeromos szerzetestől való. Olasz fordítása Palaeótis Jakabtól, benedekrendi szerzetestől, megjelent Milánóban 1555-ben, s ebből ismét hellénre átfordította Polyidis Theoklét, archimandrita, 1757-ben. De kitünt, hogy mind az, a mit Polyidis a korábbi kézíratról s kiadásokról mond, csak hazugság, s hogy ő maga költötte az Agathangelos nevű könyvet. Athénben kétszer jelent meg e könyv, ú. m. 1837-ben és 1838-ban. De a könyvet már régen azelőtt ismerték a hellének kéziratokból, melyek *Οπρασία* (látvány) czimet is viseltek. S ez táplálta őket a fölszabadulás reményével.

Az *ἀγαθὴ Κιλίκων* (ciliciai javak) szintén közmondás a nem becsületes úton gazdagodókról. Eredete onnan van, hogy egy ciliciai ember elárulván Milét városát a perzsáknak, nagy vagyonra tett szert.

Az *ἀγορά Κερκώπων* (gazemberek vásártere). Közmondás a gonosz, ravasz emberekről. Ered a mythologiai kerkopoktól (*Κέρκωπες*), a kik még Zeust is meg akarták csalni.

Ἀδάκρυτος πόλεμος (könytelen háború); közmondás azokról, a kiknek minden veszély nélkül sikerül valami.

Ἀέρα δέρεις (a levegőt vered). Közmondás azokról, a kik lehetetlen dolgokra vállalkoznak.

Ἀετός ἐν νεφέλαις (sas a felhőkben). Közmondás a nehezen megfogható dologról.

Ἀετός μύας οὐ θηρεύει. (A sas nem vadászsa a legyet.) Közmondás a csekély dolgot megvetőkről.

Az újkori hellének sok nevezetes fiának a nevét, hiába keressük más lexikonokban. Ilyenek péld. Aenián György (1788—1848), a ki a szabadsági háborúktól kezdve halálaig államférfiúi tehetségével szolgálta hazáját.

Fivére Dömötör, vitézül viselte magát a szabadság harczosai között, s azután megírta, mint szemtanú, Karaiskákisnak, a nagy hadvezérnek, a történetét.

Amáliáról, a volt hellén királynéről, azt írja a lexikon, hogy Bambergben, hol mint özvegy élt, ebédre hívott meg egy hellént, a kivel a királyné titkára, egy német tanár, görögül kezdett beszélni. A királyné hallván a német tanár nyelvtani hibáit s erasmusi kiejtését, nevetett s így szólt a hellén vendéghez: «Ezek a németek, midőn a mi hellén nyelvünkön beszélnek, annyira eltorzítják s oly nyomorútan ejtik ki, hogy nem tartóztathatjuk magunkat a nevetéstől».

III. Föld-, néprajz és statisztika.

19. Lampridis epirusi tanulmányaiból (Ἑπεριρωτικὰ μελετήματα) öt köteteske jelent meg Athénben 1887-től 1888-ig, melyekben Epirus nevezetesebb városainak földrajzát, történetét, nyelvét, vallás- és tanügyét, erkölceit és szokásait ecseteli. Jannina lakosairól azt mondja, hogy származásuk, nyelvök, jellemök, erkölceik és szokásaik tekintetében kétségtelenül a régi hellének utódai, kik az egész középkorban képviselték a hellenismust; a miből elegendőleg kitűnik, szerzőnk szerint, Fallmeryer álbölcs örültsége, melylyel egy darab ideig elhitette néhány bolond honfitársaival, hogy a hellének nem egyebek mint albánszláv vegyülék. Hogy Jannina, magába olvasztván szerb és albán jövevényeket, mindig hellén volt, ezt bizonyítják a török hatóságok hivatalos iratai, melyeket 1407 óta mindig csak hellén nyelven intéztek oda. S a város lakosainak népdalaiban egyetlen egy albán vagy szláv

szó sem fordul elő. S még a mohamedánok is ott csak hellénül beszélnek. S ugyan így van ez Artában és Prevezában is.

A tanügyet illetőleg Janninában van 1. négy népiskola 690 tanulóval s 15 tanítóval; 2. egy négy osztályú algymnasium 278 tanulóval; 3. egy gymnasium 128 tanulóval, 8 tanárral s egy igazgatóval; 4. három lánynevelő-intézet, melyek egyikében szövézeti műhely s a másik kettőben kisdedóv is van. Ezekben 340 lányt oktatnak s körülbelül 300 kisdednek viselik gondját.

Néhány évtized előtt Jannina hölgyei úgy jártak az utcán, hogy testöket jobbról balra és balról jobbra mozgatták, mert ezt előkelő modornak tartották; azért költöttek rájuk a következő verseket:

Nà χαμηλώνουν τὰ βουνά,
Nà βλέπω τὴν Ἀθήνα,
Nà βλέπω τὴν ἀγάπην μου,
Ἐοὺ περπατᾷ σὺν γῆνα.

Azaz:

Hajoljanak le a hegyek,
Nézzem Athénbe hol az út,
Nézzem a kedveltemet,
A ki sétál, mint a lúd.

20. *Oekonomópulos Dénes*, kairói orvos, a kivel 1888-ban Athénben megismerkedtem, írta *Leros szigetének tájrajzát*, *Λερισκὰ ἤτοι χωρογραφία τῆς νήσου Λέρου*. (Athén, 1888.) Leros szigete az ugynevezett *sporádi* szigetek egyike, politikailag ugyan a törökök birtoka, de ethnologiailag egészen hellén. Hegyes és sziklás ugyan, de vannak termékeny völgyei és szorosai is, valamint mély tengeröblei s biztos kikötői. Szomszédja lévén a *cykládi* szigeteknek, melyekkel folytonosan érintkezik, megkapja a szabad Hellasból oda fuvalló szellemi légáramlatot.

A szerző három hónapot töltött a szigeten, hol mindent kikutatott úgy a természetben, mint az embereknél, hogy hű képét adja a sziget állapotának. S kutatásainak eredménye az, hogy sokat fölfedezett, a mi eddig ismeretlen volt és sok téves adatot helyre igazított.

A szigeten sehol sem lehet találni a vízözön előtti korból származó megkövesült állatokat és növényeket. Ez azt bizonyítja, hogy a sziget földalatti vulkanikus erő hatása által emel-

kedett föl egy kiszámíthatatlan korszakban, melyben a Középtenger még nem alakult meg s a sziget talaja sem volt még alkalmas, hogy ott szerves lények élhessenek.

A sziget égálja a legmérsékeltőbb. A Celsius-féle hőmérő soha sem mutat többet 32 és kevesebbet 10 foknál. Hegyeit, melyek legfőljebb ezer lábnyi magasak, soha sem fedi a hó, hanem zöldellő növényzet. Nyáron keletről s nyugatról enyhe, nedves szelek járnak keresztül, kivéve júliust és augusztust, midőn a délnyugati részekén némelykor nagyobb hőség uralkodik. Októbertől ápriliséig csendes eső szokott lenni, mely azután májustól kezdve az egész nyáron át szünetel. Az átlátszó légkör, a legszebb égboltozat, a kékszinű tiszta tenger, a terjedelmes szemhatárok hozzájárulnak a sziget égáljának kitűnőségéhez.

A szigetnek van ötezer lakosa, kik közül ötszáz csak ideiglen tartózkodik ott. Ezer polgára pedig kereskedelemmel foglalkozván, az év nagy részét külföldön tölti.

A sziget lakosai tisztán hellénül beszélnek s nagyon kevés idegen szót használnak. Túlsúlya van nyelvökben a jóni elemnek, péld. ὀλός attikailag θολός (piszok, sár), καθαρή = καθαρά, ἡφαλα = ἔφαλα (ettem), ἡπια = ἔπια (ittam).

Ha valamely ifjú szerelmes, éjjel elmegy az imádottnak ablaka alá s hangszer kíséretében dalol, akkor a lány vagy helyette az anyja vagy rokona kinyitja az ablakot s hallgatja egy ideig a dalnokot, de egyet sem szól hozzá. Az ablakot mindenesetre ki kell nyitni, akár tetszik a dalnok akár nem, mert zárva tartani az ablakot, nagy gorombaság s ellenségeskedést szülhet a családok között. A dalok két versből állnak (διστίχια) s nagyon változatosak. Hadd lássunk néhányat:

Ἵν περὶ οἶκα πατεῖς τῇ γῇ, Ἵν περιστέρι τρέχεις,
κρίμα στὴν ὠραιότη σου, ἀταῖρι νὰ μὴ ἔχης.

(Mint a fogoly futsz a földön, mint a galamb szaladsz; kár a szépségedre nézve, hogy nincsen társad.)

Ἵν = ὥς ἄν, — τῇ γῇ = τὴν γῆν, — κρίμα = a latin *crimen*, — στὴν = εἰς τὴν, — ὠραιότη = ὠραιότητα, ἀταῖρι = ἐταῖρον, — νὰ = ἵνα, ὥς, ὅτι.

Ἀφ ἔτους σὲ ἡγάπησα πέρασαν τόσοι χρόνοι,
Ποῦ, ἂν φότευα μιὰ λεμονιά, θὰ ἔτρωγα λεμόνι.

(Mióta téged szerettelek, elmúlt annyi év, mely alatt, ha citromfát ültettem volna, citromot enném.)

πέρασαν = ἐπέρασαν, — μιὰ λεμονιά = μιὰν λεμονιάν, az olasz limone; ὅα = ἡθελον ἵνα.

Λάβε ἡγοπυμένη μου τὸ μῆλο, ποῦ σοῦ δίνω,
Κ' ἂν ᾖνε σέλιμα Θεοῦ, σὲ πέρνω, δὲ σ' ἀφίνω.

(Fogd, kedvesem, az almát, melyet neked adok, s ha Isten akarata, elveszlek, el nem hagylok.)

ᾄνε vagy εἶναι = ἐστὶ, — δὲ = δὲν, a megrövidített οὐδὲν.

Egy vagy több éjidal után az ifjú megbizottai elmennek a lány szülőihez, megkérlik a lány kezét, s ha nem kapnak kosarat, megállapítják a hozományt s az eljegyzés napját. Ezen a napon a lány atyja, kísérve rokonaitól, barátaitól és zenekartól, elmegy a vőlegény házába s magával viszi, kit szintén rokonai s barátai kísérnek, s a lányához vezet. Ott kicserélik a gyűrűket s az ifjú megcsókolja a leány homlokát, a lány pedig az ifjú kezét.

Kevéssel az eljegyzés után következik az egybekelés. A vőlegény elmegy rokonai, barátai és zene kíséretében az ara házába, a hol a pap összeadja őket, mialatt sűrű puskalövések dördülnek el. Azután csemegével s italokkal kínálják meg a vendégeket. Végre tánczra kerekednek. A táncz pedig háromféle.

Az első és második nyugodt és szabályos, csakhogy az elsőt a jobb, a másodikat a bal lábbal kezdik; s kezeikkel egymásba fogózva körben tánczolnak. A harmadik táncz élénk, gyors, ugrándozó. Ezt is körben járnak úgy, hogy az első tánczos bal keze, elnyúlva a másodiknak melle előtt, megfogja a harmadiknak jobb kezét. Este következik a lakoma két szobában, melyek egyikében a nők, másikában a férfiak étkeznek. A lakoma után hajnalig ismét tánczolnak s nászdalokat énekelnek.

Ezek közül egy-kettőt bemutatok.

Μὴ λησμονήσης τῇ φίλει, μὴν ἀρνηθῇς τοὺς πόσους,
Νύφη μου, ποῦ σὲ φέραμε 'στὲ γνωστικούς ἀνθρώπους.

(Ne feledd el a barátságot, ne tagadd meg a vágyakat, menyasszonyom, melyekkel téged eszes emberekhez hoztunk.)

τῇ φίλει = τὴν φίλιν, — νύφη = νύμφη, 'σὲ = ἐς, εἰς.

Τοῦ Ἀβραάμη τὰ καλὰ, γαμβρέ μου, ν' ἀπολάβῃς,
Μήτε κακὸν νὰ ἰδῇς ποτὲ, μήτε ν' ἀναστενάξῃς.

(Völegényem, élvezd Ábrahám javait, ne láss soha bajt s ne sohajts.)

A nő első szülését puskalövések által adják tudtára a városnak; és pedig ha fia születik három, ha leány, egy lövés által. A születés idejét a családban a szentképek hátára szokták fölírni.

Keresztelő Sz. János napjának előestéjén (június 23-án) a város téerein máglyákat gyűjtanak meg, melyek fölött átugrálnak. Ez a szokás a hellén hajdankorból származik s egészségi okon alapul; mert a régi hellének tudták, hogy a tűz megtisztítja a légkört a fertőző kigőzölgésektől. Ezt bebizonyította Hippokrates, midőn az Athénben dühöngő ragály elnyomására meghivatván, azt rendelte a többek között, hogy a város különféle részein tüzet rakjanak. S minthogy az ilyen fertőző kigőzölgések a nyári napfordulatkor kezdődnek, azért a hajdankori hellének ekkor rakták a tisztító tüzet.

A házassági hozományra vonatkozó szabályokat kétszáz évvel ezelőtt alkották Leros lakosai. Ezek szerint a szülők kötelesek férjhez menő leányuknak egy, minden szükségessel felszerelt, házat a városban és szőlőkertet adni. Ezt az ingatlan hozományt nem szabad elidegeníteni, rendkívüli s nyomasztó körülmények kivételével; de ekkor is csak a feleség adhatja el. A hozomány elidegenítése azért tilos, mert az a házasságból születendő lányok számára ismét hozományul szolgál. Ha pedig valamely családnak több lánya van, köteles a városban ép annyi házat építeni s annyi szőlőt ültetni. A völegénynek tehát nincs szüksége, hogy örököljön valamit a saját szülőitől, vagy házat építsen és szőlőt ültessen, mivel ezt megkapja a feleségétől, s megnősülvén elhagyja az atyai házat s a hozományi házban telepedik le. Lerosban tehát egy ifjúnak sincs saját háza és szőlője, kivéve nagyon keveseket, kik a külföldön szereztek némi vagyont, de ezeknek az ingatlanuk is, ha megnősülnek, a születendő lányoknak hozomány fejében biztosítatik. S így Lerosban az összes ingatlan vagyon a nőké. Ez az elidegeníthetetlen ingatlan női vagyon pedig oly állandó, hogy a birtok tulajdonát más okmányok nem igazolják, mint a hozományi szerződések, melyekre alapítja pör esetén a bíróság az ítéletét.

Hasonló az örökösödési intézmény is. A meghalt anya után örökölnek a lányai; ezek nem léteben pedig a szülői vagy ezeknek

az örökösei, és így visszamegy a birtok arra a családra, mely azt hozományul adta volt, de mindig csak a nőkre. Azonban most Léros bírósága az egész török birodalomban érvényes öröklési törvényeket kezdi alkalmazni.

Ha az ingatlan vagyonnak nincsen semmiféle törvényes örököse, akkor a Szűz Mária zárdájának birtokába megy át, melynek jövedelmeit az iskolák főtartására fordítják.

Ügyvédek nincsenek Lérosban s a peres felek személyesen adják elő ügyeiket a bíróságnak.

A szerző elősorolja azután a szigeten termő gyümölcs- és erdei fák neveit, számra nézve 40-et, kerti és hegyi cserjéket, összesen 16-félét, a táplálkozásra való növényeket, mintegy 72-t, továbbá a gyógytani fűvek 50 nemét s 12-féle kerti és hegyi virágokat. Az egész flórának latin neveit is közli.

Léros szigetén híres férfiak is éltek; péld.: 1. Pherekydes, a történetíró, az V-ik században Kr. e., kit némelykor összezavarnak a Kr. e. VI. században élt Pherekydes bölcsésszel.

2. Demodok, a gúnyversek írója, kevéssel a fentebb említett Pherekydes után. Ennek a Demodoknak ezt a mondását idézi Aristoteles a nikomachi Ethikában (VII. Könyv, 8. fej. 3.) Μὴ γινώσκουσιν οἱ ἀξίοντες μὲν οὐκ εἶναι, δοῦναι δ' οὐδὲν οἱ ἀξίοντες. «A milébeliek nem esztelenek ugyan, de olyanokat tesznek, mint az esztelenek».

Léros könyvtárában van ötven hellén kézirat; ezek között Korydalevs (XVII. század) bölcsészeti értekezése a lélekről; Névtelenektől magyarázatok Aristoteles Analitikáihoz; — Nyelvtani fejtegetések; — Aristoteles Logikája; — Lélektani különfélék; — Bevezetés hellén történetekbe.

Az összes könyvek száma pedig 461.

Ezek között vannak a következők:

Aphrodisiai Sándor: természettani kérdések Ζητήματα φυσικά. 1536-ból.

Aristoteles: az állatok nemzéséről. Περὶ ζῴων γενέσεως. 1772.

Aristoteles: Physika, Metaphysika, Mechanika; és Aphrodisiai Sándor: orvostudományi kételyek s föladványok. Velence, 1569.

Konstantinápoly politikai története 1391—1598.

Hellén-latin és latin-hellén szótár. Padua, 1751.

A hellén nyelv szekrénye. Κιβωτὸς τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης. 1-ső kötet. Konstantinápoly, 1819. A Δ betűvel végződik.

Hellén-római szótár. Basel, 1568.

Aristoteles összes munkái. 1599.

Flavius Josephus Archaeológiája.

Demosthenes összes beszédei. Páris, 1552.

Justinus bölcsész összes munkái.

Herodot és Thukydides. Velence, 1502.

Nagy szónyomozó. Ἑτυμολογικὸν Μέγα. Velence, 1710.

Simplicius különféle. Velence, 1527.

Epigrammaticum Græcorum. Basel, 1549.

Thukydides és Xenophon. Velence, 1527.

Gáza hellén nyelvtana. Ugyanattól Homér Iliása prózai hellén fordításban.

Különféle bölcsészek, szónokok és sophisták levelei. Velence, 1499.

Stobæus eklogái.

Aristoteles Politikája. Flórencz, 1522.

Lukianus összes munkái.

Aristophanes komædiái. Velence, 1548.

Philostrat képei. Velence, 1515.

Dio Chrysostom munkája Homérról. Argentoratum (Strassburg) 1569.

Ezeket s hasonló régi kiadású könyveken kívül, vannak újabb kiadásúak is a classica philologia köréből, melyek száma fölülhaladja a 300-t.

21. *Koryllos*, patراسi orvos, leírta Gyaloglását Patrasból Spartába, *Πεζοπορία ἀπὸ Πατρῶν εἰς Σπάρτην*. (Patras, 1889.) Június 24-én indult el három társával. Útközben nagyon szomjazván, egyikök előre ment s vizet kért a házikója előtt pihenő paptól; de ez azt mondta, hogy nincs. Koryllos kérdezte a visszatérő utitársát, hogy minő szavakkal kért vizet a paptól? «Hát ezekkel: uram, adj egy kis vizet.» «Nem tudod tehát, hogy a pap soha sem válaszol az *adj*, hanem csak a *vedd* szóra.» Ezt Koryllos a következő adomával bizonyította:

Egy patak szélén dolgozó papot magával ragadott a hirtelen zápor által földuzzadt víz. Ezt látván egy paraszt, kezét kinyújtva a pap felé, odakiáltott neki: «add ide a kezedet», de a pap nem is

válaszolt neki, hanem sodoitatta magát a víz által, miglen belefult. Ha a paraszt így szólt volna a paphoz: «itt a kezem», azonnal megfogta volna a pap; mert a pap csak elfogad, de nem ad.

Mainában ismeretlen az erkölcsök megtámadása, a csábítás, szöktetés, erőszak. Ott a nő biztosan járkálhat éjjel-nappal; senki sem bántja. Házassági elválások csak akkor fordulnak elő, ha a feleségnek nincsenek gyermekei. A ki fiúkkal örvendezteti meg a férjét, az nagy becsülésben áll; de a ki csak lányokat szül, azt semmibe sem veszik.

Oetylus (népnnyelven Vitylo) lakosai azzal dicsekednek, hogy tőlök származik első Napoleon, a nagy császár; mert körülbelül kétszáz évvel ezelőtt ötven család költözött onnan Korzikába, melyek között volt egy Καλομερος nevű is; ezt azután átváltoztatták olaszra s lett belőle Buonaparte. De ez a név sokkal régebb Olaszországban, mint Oetylus lakosainak kivándorlása Korzikába.

Szent-János (Άγιος Ιωάννης) falvát, egy órányira Spartától, a Tayget alján, valóságos paradicsomnak nevezi a szerző. Kétszáz család lakja, de a ki betér a faluba, alig lát 2—3 házat, mert a többit a legterebélyesebb, óriási fák takarják el; melyeken szeder, olajbogyó, narancs, citrom díszelg. Bőséges, tiszta vizet szolgáltat Tayget hegye, melynek csúcsát örök hó borítja, alján pedig örökzöld növényzet virít.

Július 19-én fölment Tayget hegyére, a mi harmadfél órába került. 1300 méternyi magasságban díszlik az 50 és több méternyi magas luczfenyő. De följebb a csúcs felé megszűnik a növényélet. A 2409 méternyi magas csúcson találkozott mintegy 500 bucsújáróval, kik a Sz. Illés kápolnájába mentek ájtatoskodni.

A csúcsról látni az egész messéniai tengeröblöt sokféle alakú partjaival, a Taygetnek Taenarig elnyúló hegláncczát, a lakóni tengeröblöt, Sparta rónaságát, Eurótás folyóját, melyen túl látszik a maleai hegyfokig elnyúló Parnon nagyszerű heglánca. A szemhatár mélyében feltűnik a széles tenger Kréta szigetével és a Peloponnézhez közelebb fekvő cykládi szigetekkel.

22. Gavrilidis Balázs kiadta a *Panhellén társat*, vagyis közgazgatási, nemzetgazdasági és statisztikai évi naptárt 1890-re. Πανελλήνιος σύντροφος, Ἑτήσιον πολιτικὸν, οικονομολογικὸν καὶ στατιστικὸν ἡμερολόγιον. (Athén, 1889.) A naptári rész után következik Hellas politikai alakulásának története 1821-től; —

Hellas alkotmánya; — a képviselők névsora; — azok nevei, a kik 1833-tól hadügyminiszterek voltak; — a hadsereg összes ágai; — az egyetem 43 rendes, 3 tiszteleti, 6 rendkívüli és 65 magántanárral és 2807 tanulóval az 1889. 90. tanévben, valamint az egyes karok tanrendével; — 36 gymnasium 5801 tanulóval s a tanárok névjegyzékével; — népiskola van 2278 s ezekben 78,815 fiú és 18,986 leány; az összes néptanítók névszerint vannak elősorolva. Következnek a tanítóképezdek, leánynevelő-intézetek, a polytechnikum, földművelési, katonai, tengerészeti iskolák, régészeti s irodalmi egyletek, múzeumok, könyvtárak, jótékony intézetek. — Megyés püspök van 24, betöltetlen püspökség 16. Zárda van 186; szerzetes 1534, apáca 213. A zárdák jövedelme két millió 336 ezer drachma, kiadása pedig egy millió 894 ezer drachma. — Katholikus érsek van 3, ú. m.: Athénben, Korfuban és Naxosban. Katholikus püspök pedig négy: Zantéban, Syrában, Therában és Tinosban.

Katholikus apácázárda van egész Hellasban 12, férfikolostor pedig 9.

Azután következnek az 1889-ben hozott törvények.

A lakosok számú volt a mondott évben két millió 187 ezer 208; az egész ország területe pedig 63,606 négyszögkilométer. Egy négyszögre esett tehát 34 lakos. 1838-ban volt 752,077 lakosa s 47,516 négyszögkilométer területe s minden négyszögkilométerre esett akkor 15 lakos. A mai lakosság eloszlik 1 millió 133,625 férfira és 1 millió 53,583 nőre.

A lakosok száma a nagyobb városokban a következő: Athénben 107,251, Piraeusban 34,327, Korfuban 19,025, Syrában (Ερμούπολις) 21,998, Zantéban 16,603, Tripolisban 10,698, Pyrgosban 12,847, Larissában 13,610, Volóban 11,029, Trikkalában 12,662, Kalamában 10,696. A többi városok lakosainak száma kilenczezeretől ötszázig változik.

Görögországi alattvaló van Ausztria-Magyarországban 846, (és pedig Bécsben 102, Budapesten 3, Gráciban 3, Triesztben 713, Fiumében 11, Sebenicóban 1, Spalatóban 2, Brassóban 10, Laibachban 1); Belgiumban 76, Franciaországban 323, Németországban 181, Dániában 2, Helvetiában 89, Olaszországban 945, Angolországban 923, Hollandiában 17, Romániában 9528, Oroszországban 6076, Szerbiában 176, Törökországban és pedig Thrá-

ciában 30,274 (ezek közül Konstantinápolyban 27,450), Macedóniában 4383 (legtöbbje, ú. m. 2796 Thessalonikban), Epirusban 1210, Albániában 208, az archipelagus szigetein 4443, keleti Ruméliában 3103, (és pedig Philippopolisban 1030), Bulgáriában 2603, (magában Várnában 1317 és Sophiában 255), ázsiai Törökországban 7453, Indiában 58, Egyiptomban 18,251, (és pedig Alexandriában 8848, Kairóban 2528), Algirban 22, Tunisban 603, Észak-Amerikában 323. Tehát a külföldön tartózkodik 91,986 görögországi alattvaló.

Az 1879-ki népszámlálás szerint 58,858 ember nem beszélt Hellasban görögül. Akkor volt pedig az összes lakosok száma 1.653,767.

A tengeri kereskedelmet illetőleg görögországi és külföldi kikötőkbe érkezett s onnan elindult 1888-ban 3940 görög vitorlás és 740 görög gőzhajó; a vitorlások 342,820 és a gőzösök 335,671 tonnával.

A bevétel Görögországba 1888-ban tett százkilencz millió 149,182 drachmát, a kivitel pedig 95 millió 653,741 drachmát.

A beviteli vám ugyan abban az évben 24,472,819 drachmára rúgott, a kiviteli pedig egy millió 981,839 drachmára.

Az Ausztria-Magyarországból bevitt árú értéke volt 15 millió 754,612 drachma. Ezek az árúk leginkább: gabona, rizs, kávé, fa, gyógyszerek, vegyészetiék, bőrök, cukor, fonalak, gyapjú-, gyapot-, selyem-, lenszövetek, ruhák, kalapok, kötelek, agyag- és üvegeszközök, papír. Ellenben az Ausztria-Magyarországba bevitt árúk: gubacs, nyers bőr, olaj, ólom, aprószőlő, mazsola, füge, bor, szivacs.

Görögországnak van öt bankja: a nemzeti, a jóniai, a szabadalmazott epirus-thessáliai, az általános és az iparvállalati hitelbank.

Kész vasúti vonalai 608 kilométert tesznek. Munkában van más öt vonal, melyek hossza lesz 725 kilométer.

Gőzhajózási társaság van három.

Továbbá következik az egész vámtarifa; a tőzsde rendszabálya, a balkán országok jövedelme, kiadása s kereskedelmi forgalmának kimutatása.

A *világ* czimű fejezetben találjuk elősorolva a föld országait kiterjedésök, folyóik, hegyeik, lakosaik számának s államszerkezeteik ismertetésével.

Azután következik Görögország összes polgármestereinek névjegyzéke és 51 világítótorony elősorolása, megjegyeztetvén mindegyik mellett, hogy milyen nagy távolságra világít.

Az 1889-ik év eseményeinek hónapok szerint való áttekintése és észrevételek a föld államainak szerkezetéhez zárják be a könyvet.

IV. Hadi tudomány.

23. *Kalláris Konstantin*, főhadnagy a hellén hadseregben, írt *a rendes ostromról a régiéknél*. *Περὶ τακτικῆς πολιορκίας παρ ἁρχαίους*. (Athén 1888). A rendes ostromnak két módját írja le. Az egyik abban állt, hogy az ellenség a beveendő várost fallal kerítette be, melyről ostromló eszközöket dobott a város falára. A másik mód szerint pedig az ellenség, ha rá nem ért az ellenséges várost körülfalazni, földhányásokat emeltetett, melyekről a várost ostromolta. Azután leírja Thukydides után Platæa ostromoltatását a spártaiak által a peloponnézi háború kezdetén, valamint Marseille-ét Julius Cæsarnak *a polgári háborúról* szóló 2-ik könyve után. E két forráson kívül fölhasználta Herodotot, Xenophont, siciliai Diodort, Arriánt, Aeliant stb.

V. Jogtudomány.

24. *Monferratos Antal*, athéni ügyvéd, talált az athéni könyvtárban egy a XVI. század végén papírra írt s 393 ívrétű lapból álló hellén codexet, mely a többi között Leo és Konstantin császárok törvénytöredékeit tartalmazza. A szemelvényeket latin címmel és előbeszéddel adta ki. *Ecloga Leonis et Constantini*. (Athén, 1889.) Hellén címe ez: *Ἐκλογή τῶν νόμων ἐν συντόμῳ γενομένη παρὰ Λέοντος καὶ Κωνσταντίνου*. Tartalma a következő: az eljegyzés és fölbonthatása; — a keresztény házasság; — a hozomány; — az ajándék; — az örökösödés; — a gyámság; — irásbeli és írás nélküli adás-vevés; — a kölcsön és zálog; — letét; — a bérlet; — a hitelreméltó s el nem fogadható tanúk; — a büntetések.

A Függelék tartalma: a kezesség; a szántóföldek határai; — hadi büntetések; — a nem illő házasság; — gyilkosok és bűvészek; — a rokonság fokai; — a jog és igazság.

Végre Mózes törvényei következnek.

A munka Zachariæ a Lingenthalnak, a hellén-római jog hírneves buvárának van ajánlva.

25. *Joannidis Stilpon* írt történeti tanulmányt az ügyvédek-ről s ügyvédségről. Δικηγόροι καὶ δικηγορία, ιστορικὴ ἐπὶ τοῦ ἐπαγγέλματος μελέτη. (Athén, 1889.) A régi hellénektől kezdve a jelen korig elbeszéli az ügyvédség fejlődését. Ára 2 drachma.

VI. Közoktatás.

26. Az athéni egyetem Bolognába küldte az ottani egyetem nyolczszáz éves jubilæumára Aretaeos Tódort, a sebészet tanárát azzal a megbizással, hogy látogassa meg a többi olasz egyeteme-ket is. Küldetésének az eredményét kiadta a következő munkában: «*Az olaszországi egyetemekről, tudományos seminariumokról, gyógyintézetekről.*» (Περὶ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ πανεπιστημίων, ἐπιστημονικῶν φροντιστηρίων, θεραπευτηρίων. (Athén, 1888.) Ebben szabatosan leírja az olasz egyetemek igazgatási szervezetét s különösen foglalkozik az orvosi karokkal s végtére javaslatokat tesz, mikép lehetne az athéni egyetem némely fogyatkozásait elhárítani, hogy az nemzeti hivatásának tökéletesen megfeleljen.

27. *Balános Simos* kiadta a *Parnassos* című egyesületről szóló jelentést. Φιλολογικὸς σὺλλογος Παρνασσός. Λογοδοσία τῶν κατὰ τὰ ἔτη κ', κ', κβ' καὶ κγ' γενουμένων (1884—1888). Athén, 1889. Az egyesület célja a népnek értelmi, erkölcsi és társadalmi képezése. E cél való-sítására szolgálnak a következő eszközök: alkalmas értekezések föl-olvasása, könyvek kiadása, havi folyóirat, könyvtár s olvasóterem, pályakérdések kitűzése, iskolák fölállítása szegény gyermekek szá-mára és ilyen fönnálló iskolák segélyezése. Ezekben az iskolákban, melyek három osztályból állnak, este két óra hosszat tart a figyer-mekek oktatása. Tanítványaik nappal mint különféle mesterembe-rek tanonczai, hirlapárulók, lovászok, csizmatisztítók, házi és intézeti szolgák, lámpagyújtók, gyümölcs- és tojásárulók keresik kenyerüket.

Az 1-ső osztály tárgyai az olvasás, írás a táblán, számolás s a vallás- és erkölcsstan elemei. A 2-dik osztályéi: Robinson olva-sása, írás papíron, tört számok, a földrajzból Görögország felszi-gete, szent történelem. A 3-dik osztályéi: a hellén nemzet törté-

nete, a fogalmazás, Európa s vázlatban az egész földrajz, káté, az evangélium magyarázata, az egész számtan.

Az iskolának 1888-ik évben 804 tanítványa volt. Van benne egy zenészeti osztály is, melynek végzett növendékeit az ezredek, a tengerészet s a színház zenekaraiban alkalmazzák.

A befolyt adakozásokból 1888-ben 70 fiút láttak el ruhával és lábbelivel.

Athéni tartózkodásom alatt meglátogattam 1888-ban ezt az iskolát s örömmel győződtem meg a fiúk előmeneteléről, kikhez kérdéseket is intéztem. Akkor fölszólítottak az egyesület vezetői, hogy mint régi tiszteleti tagja, tartsak a termében, a nagy közönség számára, egy előadást. Ennek következtében december 5-kén (ó-naptár szerint november 23-án) esti 8 órakor diszes női és úri közönség előtt szabad előadást tartottam Magyarország iskoláiról. Megemlítém, hogy Budapest fővárosa évenként egy millió forintot költ az iskoláira, s ez nagy hatást idézett elő. De midőn példákban mutattam be a görög kiejtést, melyet gymnasiumaink nagy részében tanítanak, leírhatatlan hahotára fakadt a hallgatóság.

Előadásom megjelent az egyesületnek *Parnassos* című folyóiratában (1888. évi október—novemberi füzet).

Az egyesület 25 év óta áll fönn s 1888-ban 816 tagja volt.

VII. Szépirodalom.

28. *Lelékos Mihály* közrebocsátotta *Ἐπιδόριον* (Csemege) című munkáját (Athén, 1888), melyben mind ama népdalokat, népies közmondásokat, meséket és talányokat összegyűjtötte, melyek eddig kiadatlanok voltak.

A szerelmi népdalok egyike ez:

Στάσου, κόρη, μὴ σπουδάξης,
Τὸν καὶρὸ μὴ λογαριάξης,
Κὴ ὁ καὶρὸς θέλα σοῦ φέρει
Λαγυλίδι μέσ' ἰς τὸ χέρι,
Δαχτυλίδι κὴ ἀρσεβῶνα
καὶ ἰς τὴν κεφαλὴν κορώνει.

(Várj, leány, ne türelmetlenkedjél, ne számlálgasd az időt, az idő meg fogja hozni kezedre a gyűrűt; a gyűrűt és eljegyzést s fejedre a koszorút.)

Κὴ ὁ egy szótagot képez s annyi, mint καὶ ὁ. — θέλα = θέλει. — σοῦ = σοῖ.

Egy másik szerelmi népdal így hangzik :

Εἶπα τὸ, καὶ πάλιν λέω
Τοῦ παπᾶ τὴν κόρη θέλω,
Κὴ ὁ παπᾶς δὲ μοῦ τὴ δίνει,
Ὡς τὸ καλὸ κείνος καὶ κείνη.

(Azt mondtam és ismét mondom, a pap leányát akarom ; és a pap nem adja nekem ; tehát Isten hozzá.)

λέω = λέγω. — τὴ = τῇ. — δὲ = δὲν = οὐ.

A népies közmondások között előfordulnak ezek :

Ἐγώρας' τὸ τοῦτο. Δὲ λέπω.

(Vedd meg ezt. Nem látom. Azaz : nincs pénzem.)

λέπω = βλέπω.

Ἄνοιξ' τὰ πόδιά σου λίγο.

(Nyisd ki kevéssé a lábaidat. Azaz : menj gyorsabban.)

λίγο = ὀλίγον.

Εἶμαι ἐπὶ ξύλου κρεμάμενος.

(A fára vagyok akasztva. Azaz : megvagyok fosztva az élni valótól.)

εἶμαι = εἶμι.

Θὰ τοῦ δώσω νὰ καταλάβῃ τί ἐστὶ βερύκοκκο.

(Majd adok neki, hadd értse mi a kajszibarack. Azaz : ki vagyok én és kicsoda ő.)

τοῦ = αὐτοῦ.

Κρατεῖ τς Ἄγιοβαρβάρας τὰ κλειδιά. Κρατεῖ τὸ λαγὼ ἀπὸ τὴν οὐρά.

(Tartja a Szent Borbála kulcsait. Tartja a nyulat a farkánál. Azaz : henyélve ül.)

τς = τῇς.

A népmesék közül álljon itt a négy tanácsról szóló:

Egy haldokló atya négy tanácsot adott a fiának.

Az első ez volt: «Ha szomszédodnak szüksége van valamire, ne add neki».

Egy nap a szomszédja kölcsön kérte tőle a kanczáját. Ő kölcsön adta, de közelről nézte, hogy mit csinál vele a szomszéd s hogy helyes volt-e az atyja tanácsa. A szomszéd megterhelte a kanczát s a malomba lovagolt rajta. Útközben a vemhes kancza levetette magáról a terhét s a rajta ült. A szomszéd fölszedte a terhét s gyalog indult tovább, nem törődve a kanczával.

A második tanács ez volt: «A feleségedet soha se hagyd egyedül kimenni». Egy vásáros napon jött a szomszéd asszony s vásárra hitta amannak a feleségét. Ez azt mondta, hogy a férje nem engedi. A szomszédné kérelmére megengedte a férj, hogy a két asszony együtt menjen a vásárra; de ő észrevétlenül követte őket. Útközben a szomszédné azt mondja a másiknak: «a te férjed nem jó ember. Nézd csak, minő derék ember ez s az». Akkor a férj oda lépett és mondá: «feleség, menjünk haza».

Az atya harmadik tanácsa így szólt: «Ne térj el a régi útról». A fiú meggyőződni akarván e tanács helyes voltáról, nem a szokott úton ment a dolgai után, de annyira eltévedt, hogy alig talált haza.

A negyedik tanács ez volt: «Barátodat ne látogasd meg sokszor». Ezt a tanácsot is próbára akarván tenni, gyakran meglátogatta egyik komáját. Első látogatásakor a koma megölt egy bárányt. Tíz nap múlva a második látogatás alkalmával megölt egy tyúkot. Harmadik látogatásakor megkínálta kenyérrel és turóval. Az utolsó alkalommal pedig penészes kenyeret és olajbogyót tett eléje. Hazajövéen, fölirta kapujára az atyja négy tanácsát, hogy mindenki olvashassa és kövesse.

29. 1887-ik évi akadémiai Jelentésben újhellén munkákról csak röviden említettem, hogy Kasdaglis Sándor Milton *Elveszett paradicsomát* hellénre fordította. A fordítást megbírált az *Amalthea* című hellén folyóirat Smyrnában s kifogásolta, hogy Kasdaglis az *Elveszett paradicsom* — címet ἀπολεσθεῖς Παράδεισος-val fordította, mert helyesebb lett volna az ἀπολωλώς Παράδεισος, minthogy az ἀπολεσθεῖς alak sem a classicaí sem a byzanti írónál nem fordul elő. Erre Kasdaglis külön választ (Ἀπάντησις) írt, mely 1888-ban jelent meg Drugulinál Lipcsében. E válaszban mondja, hogy Aesop 67-ik meséjében (flórenczi kiad.) ἀπολεσθῶ-

μεν, Zonarasnál ὁλεσθῆς, Harmenopulosnál ἀπολεσθῆναι és ἀπολεσθῆν található. Ehhez még hozzáteszem, hogy Herodotnál (I, 38) ἀπολέσθαι, Lukiánnál (Lucius vagy számár. 33) ἀπολέσων, az Ó- és Új-szövetségben sokszor ἀπολέσω olvasható. Az ἀπολεσθεῖς tehát nem eshetik kifogás alá.

Kasdaglis jól jegyzi meg, hogy ἀπολωλὼς annyi, mint *végleg elveszett*, ezt pedig nem akarta Milton mondani, mert a *visszaszerzett paradicsomról* is írt később egy költeményt.

Az *Elveszett paradicsom* kiadása, mely Viktoria királynénak van ajánlva, minden tekintetben remeknek mondható. Ötven kép díszíti Dorétól.

Az angol és hellén címlap között látjuk a firenzei Battistero a székesegyház felé néző kapujának szép rajzát, mely tíz mezőben a teremtest és kiűzést a paradicsomból, Kain gyilkosságát s Ádám szántását, a vízözönt, Noét s részegségét, Izsák föláldoztatását Ábrahám által és az angyalokat, Esaut és Jákobot, Józsefet és fivéreit, Mózes törvényhozását Sinai hegyén, Jericho falainak bedőlését, az ütközetet az ammoniták ellen, Sába királynéját ábrázolja.

Kasdaglis nem ok nélkül rajzoltatta le ezt a bronz kaput, mert az a művészet csodája, melyről azt mondta Michel Angelo, hogy méltó a paradicsom kapuját képezni.

Kasdaglis egyébiránt Londonban élő nagykereskedő és saját költségén adta ki e diszes munkáját.

30. Athénben megjelent 1889-ben Martzókis Endrének Zantében élő írónak népnyelven írt költeménye: 'Ο γούμενος της Ἀναφωνίτρας. (A boldogságos Szűz zárdájának főnöke.) Γούμενος meg van rövidítve ἡγούμενος-ból.

A költemény tartalma ez:

Ott messze a boldogságos Szűz szent zárdájához, mely a lélek kikötője, vára és a paradicsom hidja, lassú léptekkel közelg egy szerzetes, az életnek fekete halotti ruhájába burkolva, remetebotjára támaszkodva, halvány arczczal s egy sírt keres a pusztaságban; egy nyitott sírt, hol az élet eltemettetik, hogy lefeküdjék, várva a halált, mely betakarja. Ki lehet ez az ismeretlen? Mi lehet az ő neve? Talán valamely bűnös, a ki megbánván vétkeit megy a szent magányba, hogy a szerencsétlen kérje a boldogságos Szűztől ama vérző, tövises növényt, mely Fiának keresztjén termett s az

álmatlan féreg számára csirázik, mely a bűnösnek lelkében fészkel és szüntelenül marja s tépi. Vagy talán a fekete hálátlanság kínozza, megmérgezte a szerzetesnek irgalmas szívét, s a boldogtalan gyűlölte a világot, megtagadta a vadállatot, az embert? Útjában illatoznak a virágok, ölelkeznek és susognak. Bármerre lép, meghajolnak előtte a fák s kitérnek a bokrok. Ugyan ki lehet ez az ismeretlen s mi lehet a neve?

Azt mondják, hogy a szerzetes egy napon a püspöki trónon ülve, a föld hazug dicsőségét a biborral együtt magáról levetette s a fekete halotti ruhával halhatatlan dicsőséget öltött magára.

A csodatevő boldogságos Szűz képe előtt fáradt térdére borúl a szerzetes. Ídes szavakat súg a Szűznek s könnyeivel áztatja a képét.

A kép fölelevenül. A boldogságos Szűz szeme megmozdul; a szerzetesre tekint, s ajkai mosolyognak. Ugyan mit mondhat neki? De ki volna méltó, hogy a Szűz szavát hallja és megértse? Egyedül csak ő, a szerzetes részesül e malasztban. A Szűz sugaraitól meggyulnak a gyertyák; a templom harangja megkondul s a Kelet helyet cserél a Nyugattal. Az éj távozik; a hajnal előtűnik s a szerzetes áldozni készül a templomban, és alázatosan temeti el a magányban a föld dicsőségét. Ő lemond a trónjáról, hogy Isten anyjának választottja legyen e szent hajlékban.

1. A gyónás.

Mely éj van. Az elemek vad dühhel viaskodnak egymás ellen; s az irtózatos küzdelemben remegnek a sziklák, megrendül a föld. Az erdőben visszhangzik a mennydörgés; a villám lecsap, de nem közelit a templomhoz. A haragos természetnek közepette ébren van a szerzetes és imádkozik. Imája a sötét légben mint a röpkedő galamb fehérlik.

Lent kopog valaki a kapun. Kicsoda jöhet ilyen éjben? A szerzetes az udvarra megy s egy hang mondja: «Könyörülj rajtam; nyisd ki.» A kapu csikorog s belép egy ismeretlen halvány ember. Remegve néz maga mögé, mintha valaki üldözné. Izzadság foly le róla; könnyei hullanak s nehéz térdei a földre rognak.

— Ments meg engem, zárdafőnök, légy irgalmas. Rejts el a föld gyomrába.

— Istenem, a te ruhádról . . .

— Atyám, legyen irgalmad velem. Jönnek, rejts el engem.

— Istenem, véres kezedre látom fölírva a bűnt, melyet elkövettél. Szerencsétlen, embert öltél meg. Kinek a gyilkosa vagy? Felelj.

— Ne kérdezz. Jönnek már. Utánam sietnek; bosszút állni kívánnak; vér után szomjaznak. Véremet, fejemet akarják. Szent kezekben van az életem.

— Valld meg, ki volt a szerencsétlen áldozat, a kit irgalmatlanul a sötét sírba küldtél.

— Halljad, óh atyám; de temesd el szíved mélyébe.

— — — — —

A szerzetes ajkai elnémulnak; lelke szédül; egy titkos könyv hull halvány arczára s onnan a gyilkos kezére. Könyv és vér elegyednek. Ő felsohajt. Könyező szemét a Fölfeszített felé fordítja. Krisztusom, adj neki bátorságot. Az áldozat az ő fivére, kinek gyilkosát maga előtt látja.

— Istenem, mi bajod van? Remegsz, elhalványulsz. Mondd, atyám, miért sírsz?

— Szenvedek, kínlódom; siratom a te áldozatodat s téged is siratlak. Miért, minő szívvel vérezted be kezedet? Mi okból gyilkoltad meg azt az áldott embert?

— Ments meg, rejts el; ne árulj el.

— Istenem, kezdről csepeg a vér . . . Szívemet széttepi.

— Segítség! Ments meg; rejts el a föld gyomrába.

— Szerencsétlen, mit míveltél? Gyilkos vagy! Nem hallod a kiontott vért?

— Siess, atyám! Ments meg; irgalmazz. Jönnek már, az udvarban vannak.

— Te csak az emberektől félsz, de hogy van Isten, arra nem gondolsz. Azok elől elrejtheted magadat, de az Istent ki nem kerülheted.

2. Az árnykép.

— Ott bent van. . . . Kicsoda? Kit tartok a cellámban? Ki ő? Kit fogadtam tetőm alá? Mit mondott nekem? Az ő beszéde miért marczangolja a lelkemet? Való-e, hogy fivérem gyilkosát rejtem el?

— Igen, az ő gyilkosát fogadtad be! Láttam őt a te oldaladon. S te megbocsátál neki. Te elrejtetted őt! Véres keze megszorítja a tiédet. Nem látod, nem ismered fivéredet? Nézz, közeledjél ide, vizsgálád a tátongó sebemet.

— Fivérem, sajnálkozzál fölöttem. Rejtsd el a sebedet.

— Nézd, mily mélyen döfte szívembe a kést. Mérd meg újjaddal a mélységet. Ki tudja, nem fogod-e csodatevő szent kezeddal sebemet meggyógyítani s életemet visszaadni? Kerülsz, utálsz engem. Félsz hozzám közeledni. Állj meg. Önts bort az idegennek, hogy igyék az egészségedre.

— Ismerlek, kedves, panaszkodó árnykép! Bocsáss meg nekem. Nézz a szívembe. Ha befogadtam a te gyilkosodat, megvendégelem az én gyilkosomat.

Az árnykép eltűnt. A szerzetes magában :

— Ott bent van. Érzem a leheletét. Az általa ontott vér hozzám kiált. Az életért, melyet elrabolt, megmentsem az övét? Nem! Az áldozat bosszút kíván.

És a zárt ajtóra szegezi a szemét. Az árnykép győzött; s ő siet kinyitni az ajtót; de rögtön a kulcs helyett megfogja a mellén függő keresztet, mely megszólal :

— Állj meg. Eszed elhomályosult. Azt, a kinek megbocsátótál, el akarod árulni.

— Krisztusom, bocsáss meg; ember vagyok. A kín eltántorított; vétkeztem; de megbánom és könyezek. Igen, megbocsátottam neki, valamint te azoknak, kik szent, ártatlan testedet megkínózták.

3. A hazugság.

Az éj elmúlt; a csillagok elhalványulnak; a templom harangja jelt ad a reggeli imára, a bárányok sietnek a legelőre. A zárdafőnök magányosan ülve a czellájában, lépéseket s lónyerítéseket hall, melyek a lelkébe zúgnak. Ő kinéz. Fegyveres had siet a zárda felé s benyomul az udvarba. A lovak hegyezik a füleiket, mintha éreznék a gyilkosnak a leheletét.

A zárdafőnök remeg, elsápad; sejti, kit keresnek. A félelem, a bú marczangolja szívét.

— Zárdafenök, mit remegsz, mit félsz? Nyugtalan szemed miért néz körül? Add ki rögtön kedves fivéred gyalázatos gyilkosát. Az Úr mondá, a ki karddal öl, kard által haljon meg.

Így szóla Nicétas, a szerzetes, a zárdafenökhez.

— Hallgass, Nicétas; ne káromkodjál. Nem tudod, hogy szavaid bosszút rejtenek magokban? Az a ki a Golgothán meghalt, nem bosszúállást, hanem bocsánatot hirdetett. S ő nem azért küldte fogságomba egyetlen fivérem nyomorult gyilkosát, hogy könyeink gyönyörködjem, hanem hogy hitemet tegye próbára... Köszönöm, uram Istenem! Szívem, ne siránkozzál. Atyám, segíts a Te alkotásodnak; ne hagyj el engem.

Azután a fegyverekhez fordul.

— Miért ennyi fegyveres sokaság? Mi hajt titeket ide e sivár hegyre? Talán valamely szerencsétlenség történt? Látom, halványok, zavartak vagytok.

Könyezve néznek a zárdafenökre; mélyen hallgatnak. Szemökkel kérdezik egymást, hogy melyikök szóljon előbb.

A zárdafenök rebegi:

— Gyermekeim, mi történt?

— Borzadok, hogy megmondjam.

A zárdafenök könyeivel áztatja az arcát.

— Beszéljetek.

— Nincs többé fivéred a világon! Sírj, és szent forró könyeid égessék el, fojtsák meg a vad gyilkost; és nehezedjék reá a Teremtő átka. Erdőkben, hegyeken keressük őt s ha pokolba is menekülne, még ott is üldözőbe vesszük. Atyám! Nem láttad őt erre elmenni?

És a zárdafenök:

— Gyermekeim, miért hozzátok nekem e hírt? Miért tépítetek szét a szívemet?

De a szava megakadt. Mindnyájan sírnak és csodálkoznak, hogy az ő ajkai nem szólnak átkokat arra, a ki aggkorát megkeserítette.

— Atyám, nem láttad őt erre elmenni?

— Óh, láttam-e? — Hajnalban láttam valakit, a ki ott túl a hegytorkolat felé szaladt.

Így szólt foháskodva. És az ő aranyszája, mely mióta beszélni kezdett, még sohasem hazudott, most veszíté el igazmon-

dási szüzességét. S ő a büntelen megszenteli az órát, melyben bünt követ el. A Fölfeszített hallja s mosolyg e magasztos hazugságra, s a titkon ott álló angyal karjára, szárnyaira veszi a hazugságot s a paradicsomba viszi. A Hit, a Bocsánat testvéröknek nevezik; s a szerzetes könyeit drága gyöngyökké változtatván, koronát himeznek, melynek fénylő közepén e szó *Hazugság* áll.

A sereg lóra ül s követi az utat, melyet a szent kéz, tévútra vezetve, neki mutat. A zárdafönök mozdulatlanul néz az elszárguldozók után, míglen el nem tűntek. Köd és csend állt be.

4. A futás.

— Fuss, boldogtalan; a had a hegyen keres téged. Fuss innen, ne vesztegesd az időt. Vedd magadra ezt a ruhát s fogd ezt a táskát, melybe élelem van a számodra, és ezt a pénzerszényt. Tarts oda a sziklameredély felé, mielőtt a hajnal téged fölfedez. Fuss onnan a tengerpartra, a hol egy csónakot fogsz találni. Fuss messze, messze.

A gyilkos letérdel, sir, veri a mellét és szánja-bánja a bűnét. Mire a zárdafönök vigasztalja, hogy az Isten megbocsát a bűnbánóknak.

— Én futok; de engedd meg, hogy megcsókoljam még egyszer a te irgalmas kezedet és a földet, melyen jársz. Ki tudja, lát-lak-e még valaha. De, atyám, miért sírsz?

— Menj; én megbocsátok neked. Ez a kegyetlen kéz, melyet én most szorítok, megölte egyetlen fivéremet. Fuss, fuss a tengerpartra, a csónak vár reád.

5. Az álom.

A csónak távozik; hasítja a hullámokat. Benne egyedül a gyilkos ül. Ő evez, a fa recseg, mintha átok csapna rá. Rögtön egy szikla zörejjel hengerülve lezuhan a vízbe. Ő elborzad; vére jéggé lesz; elereszti az evezőt s ismét megragadja. Úgy rémlik neki, hogy a lezuhant sziklán egy fejet lát, mely elválasztva a testtől úszik. Halálos hideg izzadás fogja el a gyilkost. Az evező kiesik a kezéből. Ő jobbra-balra és hátra néz, megmerevül, elalszik. Álmában lát ismeretlen, pusztá vidéket. Nem tudja, hol van. Hegyeken,

tengereken megy át. Az északi szél üvölt. A csónak recseg, összetörik, küzd a hullámokkal. A halál kormányozza s gúnyosan néz a gyilkosra, a ki kétségbeesetten gondol a zárdafőnökre s nevénél szólítja. Erre a hullám csendesül s a csónak lassacskán száraz földre ér. Ott egy tornyot lát s mellette egy zárdát. A harang édes hangja árad el a légben. Ő egy szigeten van. Egy lélekkel sem találkozik. Bemegy a zárda kis templomába s menésközben újra érzi szíve dobogását. Térdei reszkednek. Köröskörül néz. Egy szent testet lát a koporsóban, mely kellemes illatot terjeszt. Áhitattal közeledik hozzá, letérdel előtte, megcsókolja. A holtnak termete, arca hasonlít a zárdafőnökéhez, s ő felkiált: «Szent atyám, zárdafőnök, nem szólsz hozzám?» S átöleli a szent tetemet és sír.

A csónak egy sziklához ütődik s a gyilkos fölébred. Csak sziklákat és sötét hullámokat lát maga előtt s átkozza az álmát. Midőn tovább érkezik, visszaadja a csónakot megszabadítójának, hogy szent testének fényes koporsóul szolgáljon.

Megmenekült s bűnbánatában mint remete szegényesen élt idegen földön. Nehány év múlva oda érkezett, a hová az álmában jött. Bement a templomba s imádkozott a boldogságos Szűz előtt. Nyugtalanul és szüntelenül nézte a tornácot, hogy lássa a szentet, a kivel álmában találkozott.

A zárdafőnököt, kiről e költemény szól, Sigúros Dénesnek hitták, a ki Aegina érseke volt s később Zanténak egyik zárdájába vonult, melynek főnöke lett. A zárda a *Megszólaló* Szűz Mária nevét viselte (τῆς Ἀναφωνητρίας vagy Ἀναφωνήτριας), mert ott egykor Mária képe megszólalt. Halála után a teste több napig volt kitéve a zárda templomának tornáczában s azután Zantéba szállították.

31. Nagyon szép verses elbeszélést írt népnyelven Provelegios Aristoménis, Göthe Faustjának fordítója. Címe: ἡ νηιώτισσα vagyis *A sziget lánya*. Tartalma ez:

A pásztorlány gondolatokba merülve áll a hegy gerinczén. Nagy, nyugodt szeme a hosszú tengereken át repül. Mint varázsteli álmom tűnik föl előtte a szép külföld, a melyről téli éjszakán másokat festőileg beszélni hallott. Látta, hogy onnan irigylendő ruhában tért vissza nem egy leány, mialatt az ő szép-

sége falvának durva szövetébe volt öltözve. A kisértet megszállta a lelket; nem birt többé nyugodni. Gondolatai külföldön járnak. Álmaiban csak a külföldet látja. Köröskörül hiába virágoznak a díszes zöld hegytorkolatok; báránykái hiába keresik, hogy kedves kezével megezirógassa. Fehér kendővel a fején, melyet búskomoran lesüt, ott ül Marcsa a tenger partján, könyekkel kedves szemében. Az anyja így szól hozzá: «Vajjon elhagysz-e minket a magányban, sötét, vén korunkban? Maradj, megbánod. A külföld kenyere keserves.»

Könyező vén atyja czirógatja szöke haját; sokat tanácsol neki búsan s még többet mond a könye.

Rögtön előtűnik a gőzhajó; fekete bordáit csapdossa a hab, mohón sietnek az utasok és a csónakosok kiáltva hívogatják.

Milyen könyek, csókok, zokogások, ölelések!

«Ne felejts el minket. Ne mulaszd el írni. Szerencsés útat. Jó egészséget!»

A nép eloszlott. Csönd és magány uralkodik a parton. Itt és ott fehér kendő lobog, a mint a hajó messze távozott.

Marcsa szülői lassan majd hátra, majd előre lépnek a hegyeken s ott gyakran megállnak s nedves szemökkel nézik a hullámot.

A tengernek ártatlan felülete csöndesen hengerül a szárazföld felé, s a képzelet Marcsát festi eléjük, a ki könyezve mosolyg reájok.

Mi nyomasztó csönd van a házokban! Mi magány és sötétség mindenütt! Az apó némán rogy az ágyra; szívét köd takarja.

Esteledik, nappalodik. A két öreg a ház küszöbén aranyos galambjokról beszél s köny van a szemökben.

Olyanok mint két élőfa, melyet az Úr haragja, a vad északi szél, gyökerestül kiforgat s leteríti a mezőn az egyiket a másik mellett egy éjen át.

Búsulva ülnek asztalnál. Szívök vágyódik valami után. Egy hely üresen marad előttök; s könyek áztatják a kenyeröket.

Úgy rémlik nekik, hogy feltűnni látják angyali alakjában, hogy ismét hallják a szavát, mely zeneileg tölté el a házat.

Ott függ mintegy panaszkodva az ő szalmakalapja, szép virággal földiszítve, melyet a leány a hegyen szedett. Mint valami

szentet őrzik ezt az ő szülői; őrzik az ő régi ruháját. Csekély vigasztalás elvesztéseért; csekély harmat szívök fájdalmára.

Első levele! Nagy ünnep! Feltörrik nagy kíváncsian. Olvasás s ismét elolvassák; s mint gyermekek sirnak mind a ketten.

«Éjjel-nappal megemlékezik rólok fájdalommal; emlékezik szép hajlékáról, a szabadságról, a tiszta légről, a báránycsókáról, a mezőről, a madarakról. Könye szökken mint a forrás. Levelet vár angyal gyanánt. Legkedvesebb vigasztalása, hogy egy napon ismét visszatérhet.»

Napok kelnek, napok múlnak, s gyakran ír nekik a messze földről s minden levele az igazi vágy tüzét mutatja.

Hónapok múlnak. Ő meg van elégedve. Levelei ritkán érkeznek. Egy évnél tovább hallgat. Nem küld szülőinek vigaszt.

Minden alkalommal, midőn a postacsónak megérkezik, levélért megy az anyja, s mindannyiszor visszatér a kikötőtől, könyvel az arcán s fájdalommal.

De az asszonyok susognak valamit a szomszédságnak titokteljesen. A mendemonda terjed, visszatér, míglen könnyen a szülőkhez jut.

Mint a gyertya fogy az anyja. Arcza olyan mint a halálé. Zárva van a háznak szoros ajtaja. Az apót nyomasztó kór az ágyba dönti. Lázában keresi Marcsáját. Köröskörül forgatja megrémült szemét. Azt véli, hogy lányának harmatos keze nyugszik édesen a homlokán. Lassan, lassan fölkel, de egy fohászszal visszarogy. Vánkosánál egyedül az anyóka nézi sápadt arczezal.

Amaz órában, midőn az apó meghal, mintha kést szúrtak volna a szívébe, legkedvesebb leánya élvezi a külföld javait. Kinyújtózkodva alszik az ágyban, mely a becsület halála. A gyertya szegénylős szeme világítja meg félig meztelen testét. Himzett ágyneműn fekszenek gyöngéd, rózsás tagjai. Körötte irigylendő ékszerek, a szerelemnek mulékony javai. A szerelem álmai szenderítik; a szerelem karjaiban fekszik s nyugalomban röpdösnek körötte édes szavak, fohászok, csókok. Az angyal, a ki az ő szívében tiszta érzelmeket fölkelített, kitárta fényes szárnyait s azonnal megszökött előle.

Valamint a csillagot tél idején a felhő fekete szárnya eltakarja; úgy elhalványúl szívében szülőinek a képe, kikről megfedkeznek.

De jött egy keserves hajnal, midőn ágyában egyedül találja magát. Napok múlnak; ő hiába vár, lelkében sötét gyanúval.

Hazugok valának a szerelem ajkai; de a gyümölcse szörnyű kin. Leveti rózsás ruháját és csontvázat lát alatta.

Szerelem, szegény, búbánat emészti. Egy lélek sincs, melybe könyeit kiöntse. S nem is meri zavart szemét a tiszta éghez fölemelni.

S magánya, megvetése között eszébe jutnak szülői, a sziget, ártatlanságának évei, a hol aranyos élete lefolyt. S könyekre fakad. Nehéz fohász szorongatja, égeti, hogy hazájába meneküljön s elhagyottságában vigaszt találjon.

Összegyűjté a szerelem ajándékait; mindegyikkel becses emlék van összekötve; az egyikkel a szerelemnek mennyei órája; a másikkal a szívnek titkos ünnepe.

Eltűnt a virág illata; színtelenek hervadt szirmai. Elaludt az édes láng s fönmaradt a néma máglya zordona.

Lesújtva megy a gőzhajóhoz. Egy lélek sem kíséri. Egy zugba visszahúzza magát, mint idegen, könyeiben fuldokolva a szegény. Fölötte fénylik az esti csillag. Szemközt vele ragyog a város; hallatszik ezerhangú zaja; mámorba borúl, tánczol, sír és nevet.

A csillag emlékezteti honára, s ő titkos örömmel elmélkedik, milyen arany álmokkal s reménynyel jött egykor az idegen talajra. S nézi a nagy várost, ezt a dicsőített idegent, mint a tengert, mely egész örömét elnyelte egy csepp gyanánt.

Ismét hazája földjén lépdél május havának egy szép reggelén. Keblében van öröm, vihar, meglátva maga előtt szülőföldét. Azt véli, hogy a természet, mely köröskörül áldást és gyönyört áraszt el, hol egykor ő ártatlanul járdogált, titkos szavával elítéli. Szorongó szívvel halad előre. Feje szédül és zavart, mint a bűnös, a ki a templomba remegve megy.

Ő tovább halad. Gyöngéd lombocskák czirógatják lesütött fejét. A pacsirta hangicsál a fűben s arany időket juttat eszébe.

Messziről feltűnik a zöld mező, hol ő is egykor legeltetett. Egy pásztornő vigyáz báránycáira s dalol és koszorút fon.

Fohásza elfojtja könnyeit. Keserves szívvel halad fölfelé. Nem sokára feltűnik a falva, zöld ágak között eltakarva.

A természetben édes csend s öröm; a szívekben harmat s nyugalom. Örvendve száll le a forráshoz egy leányka, ártatlan, mint a virág.

A ház előtt áll egy legény, a ki egykor őt szerette. Mellette áll harmatos szépségű neje s a fűben játszik egy szőke fiúcska.

Öreg házikója ott üdvözli szőlőlombjával, mely göndör hajtatását keresztalakú nádtetővé fonja.

A vén kakas a kertben elmondja hajnali énekét. Cserepeikben kellemmel állnak a virágok az udvarban köröskörül. A ház szent levegője halk suttogással röpked s eltűnt paradicsomot juttat az ő megdöbbenet eszébe. Arany sugár jön ki az ajtón s megcsókolja átellenben a széken az anyóka hervadt arcát s hófehér fejét.

Megindulás és fájdalom ragadja meg. Gyöngye térde meghajol. Fénylő szeme elhomályosul. S lassan, halkán nyitja ki az ajtót.

Az anyóka feltántorog székéről; komor tekintete mosolyg; szeméből könny gördül s karjait kitarja a lány előtt.

«És az atyám?» kérdi Marcsa félelemmel s titkos sejtélemmel.

Az anyja arcát szomorúság sötétíti el.

«Örökre a halállal társalog!»

32. *Konstas Lysander*: *Aspasia*, Hamerling Róbert regénye. Három kötet. Athén, 1888—1889. Ἀσπασία. Μυθιστορία Ποβέρτου Χαμερλινγίου, ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ ὑπὸ Λυσάνδρου Κώνσταντ. Gyönyörű kiadás, mely Lipcsében, Drugulinnál, 60 képpel jelent meg.

A fordítás mesterileg sikerült, melyből ismét látszik, hogy a mai irodalmi hellén nyelv nem úgy viszonylik a régi attikaihoz, mint az olasz vagy francia a latinhoz, hanem hogy az a hajdani attikai dialectusnak egyszerűsítése. Erről meggyőződhetik mindenki, ha németül tud és Xenophon nyelvét érti. Ha pedig Aspasia helyén fordítását nem érti, akkor bizony Xenophont sem érti a jámbor.

Összehasonlításként ide iktatok egy szakaszt a német eredetiből és a hellén fordításból.

Német szöveg.

Nun kam Theodota zurück, leichter geschürzt, und in einer Gewandung, welche den freiesten Bewegungen nicht hinderlich war.

In ihrem Geleite kam ein Knabe mit der Laute, und eine Flötenbläserin.

Die Flötenspielerin begann zu spielen, und der Knabe stimmte mit Saitenklängen ein.

In die Klänge der Beiden aber begannen sich sacht die Bewegungen Theodotas gleichsam zu mischen, und es war unmöglich zu sagen, in welchem Augenblicke sie begonnen hatte zu tanzen.

A ki ezt a hellén szöveget nem érti, ne kérkedjék azzal, hogy Xenophon nyelvét érti, mert amitő, a kinek nem kell hinnie.

Hellén szöveg.

Ἀλλ' ἥδη ἦλθε πάλιν ἡ θεοδότῃ περιεζωσμένη κορυφότερον καὶ φέρουσα ἐσθῆτα ῥαιστα κωλύουσιν τὰς ἐλευθέρας κινήσεις.

Ἦκολούθη δ' αὐτῇ παιδίον φέρον λύραν καὶ ἀλλήτρις.

Καὶ ἡ μὲν ἀλλήτρις ἤρξατο ἀυλοῦσα, τὸ δὲ παιδίον ἤρμωσε πρὸς τὸν αὐλὸν τοὺς τόνους τῆς λύρας.

Πρὸς τοὺς τόνους δ' ἀμφοτέρων ἤρξατο ἡ θεοδότῃ τὰς ὀρχηστικὰς κινήσεις ἀρμώζουσα καὶ ἀδύνατον ἦτο νὰ εἴπῃ τις, ὅποτε ἤρξατο ὀρχομένη.

VIII. Történelem.

33. Hellas diplomaciai ügynöke Bulgáriában, most már követ Oroszországban, Rankavis Kleon, több drámának a szerzője, Philippopolisban nagyszámú hellén közönség előtt előadást tartott a *Hellenismus erejéről*. Ezt kiadta az ottani szegény hellén tanulók javára az Ἴσχυς (Erő) nevű egyesület. Το σθένος τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Δημοσίᾳ διαλέξις Κλέωνος Ῥαγκαβῆ πολιτικοῦ πράκτορος τῆς Ἑλλάδος ἐν Σοφίᾳ. (Philippopolis, 1889.)

Ennek az előadásnak a lényege ez:

A hellén szellemnek gyarmatosító tetteit már a régészeti világban látjuk. Az argonauták hajózása Kolchisba az arany gyap-

juért, — Herkules előnyomulása Iberiáig a Hesperidák kertjében levő arany almákért, — a Trója ellen való táborozás a legszebb nő megszabadításaért s más hasonló vállalatok nem voltak egyebek, mint kísérletek Hellasnak szellemi s kereskedelmi körét szélesíteni. Innen származott az, hogy midőn a klasszikai korban Hellas tudományának s művészetének sugárai mindenfelé elhatottak, akkor Kis-Ázsiában a Közép-tenger partjain már nagy haladású hellén gyarmatokat találunk. Azonkívül Thrácia, a szigetek, a cyrenéi Pentapolis Afrikában, az egész Sicilia, Olaszország tengermelleke s magának Galliának déli részei, hol hajdan a phocæabeliek Marseillet alapították, tiszta hellén gyarmatok valának.

S annak daczára, hogy Hellast később Róma fegyverei legyőzték, még is a hellén szellem uralkodik a római világ fölött s megalapította a byzanti császárságot, mely ezer évig állt fön.

Jöttek azután a sötét századok, de akkor is a hamu alatt izzó hellén szellem előkészíté a fölszabadulás óráját, és számos gyarmatokat alapított Velenczében, Triesztben, Odessában, Londonban, Amerikában, Indiában és Ausztráliában; mert a hellének vállalkozó szelleme semmi akadálytól sem riad vissza. Abyssiniába legelőször egy hellén férfiú, Mitzákis, hatott be s kereskedelmi összeköttetést hozott létre ezzel az országgal, mely azelőtt ismeretlen volt. Ki esett el Chartumban Gordon oldala mellett? Az ottani hellén község vezére, Leontidis, a hellén konzul.

1870-ben Rankavis Kleon, mint Hellas küldöttje San-Franciscóba érkezvén, hirdetés által szólította föl az ottani helléneket, hogy jelentsék magokat nála. Ő azt gondolta, hogy legfőlebb 7—10 hellén fog jelentkezni; de kellemesen csalódott, mert a harmadik napon már kétszáznál többen íratták be magokat, a kik néhány nap múlva nagy éjjeli zenével tisztelték meg.

De, folytatja Rankavis, a hellének már kétezer évvel ezelőtt is érintkeztek Amerikával. Varnhagen de Porto Seguro, Braziliának bécsi követe, könyvet adott ki, melyből kitűnik, hogy sok századdal Kr. e. merész tengerészek áthajózván az Atlanti-tengeren, az ellenlábasokhoz érkeztek. Ő nem határozza meg világosan e rendületlen tengerészek nemzetiségét, de Rankavis nem kételkedik, hogy hellének voltak, kiket valószínűleg árúczikkeikkel a szélvész Bretagne partjainál a nagy tengerre sodort; mert akkor csak a hellének merészeltek hallatlan távolságokra hajózni. Azon-

kivül a spanyol *Revista de Buenos Aires* kimutatta, hogy Peru őslakosainak (Incas) nyelve a történet előtti hellén volt, és hogy regéik a hellén mythológiának hű visszatükrözései. Emlékezem, mondja Rankavis, egy a holdhoz intézett dalra, melynek minden szava homéri gyökből származott.

De visszatérvén a honnan kiindult, így végzi be értekezését Rankavis:

Látjuk, hogy Hellas egy idő óta bámulatosan halad, vasútkat épít, földszorosokat metsz át, mocsárokat lecsapol, kikötőket szilárdít, könyvtárakat, tanodákat, múzeumokat alapít, s hogy hazánk a polgárosodás leghatalmasabb emeltyűje a Keleten. S ebben a városban is, Philippopolisban, melyet a macedoni Fülöp alapított, s az egész területben azt találjuk, hogy a hellén nemzeti érzület még csorbitatlanul fönnáll s a hellén műveltség mindinkább balad.

34. *Idromenos Endre* megírta a jóniai szigetek törekvésének történetét 1815-től 1864-ig nemzeti önállóságuk visszanyeréseért, vagy is a hétsziget politikai történetét az angol protectoratus alatt. (Ὁ ὅπῃρ τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως ἁγῶν τῶν Ἑπτανήσιων 1815—1864. Πολιτικὴ ἱστορία τῆς Ἑπτανήσου ἐπὶ τῆς Ἀγγλικῆς Προστασίας. (Korfu, 1889.) Huszonöt éve, hogy a jóniai szigetek Angliának nagylelkű elhatározásából Görögországgal egyesültek. Ez szolgált alkalmul Idromenos Endrének, korfui ügyvédnek, a fentebbi munka megírására.

Ez a munka nagy hézagot tölt be az újkori hellén történelemben, mely egy későbbi korban már nehezen volna betölthető, mivel napról-napra sírba szállnak azok a férfiak, a kik 1815-től kezdve a jóniai szigetek történetében nagy szerepet játszottak. Szükséges pedig úgy a jelen, mint a jövő nemzedék számára megörökíteni azt a politikai erélyt, mely által a hétsziget lakosai, megvetvén nagylelkűleg minden anyagi hasznót, s veszélyeztetvén a már meglevő javakat, vértelenül ugyan, de nem dicsőségtelenül küzdének egy európai erős nagyhatalom ellen, mely társadalmi s egyéni biztosságot, jólétet, törvényes rendet s fölvilágosult kormányt adott nekik. E kitartó, példás önmehtagadással folytatott küzdelem alatt önként vetették magokat alá sok áldozatnak s még nagyobbakra is el voltak készülve, egyedül abból az eszményi s magasztos czélból, hogy a hellén királysággal egyesüljenek. S ez

meg is történt, midőn a dán herczeg csak oly föltétel mellett fogadta el a nagyhatalmak s a nemzet által neki följánlott hellén trónt, ha a jóniai szigetek, az angol protectoratus megszűntével, Hellashoz csatoltatnak.

35. *Hellas történelmi és népismei társasága.* Hat évvel ezelőtt alapították Athénben ezt a társaságot, melynek jelentéseiből 1889-ben jelent meg a második kötet 8-ik füzeté e cím alatt: *Δελτίον της ιστορικής και ἐθνολογικής εταιρίας της Ελλάδος.* (Athén.) A társaságnak van egy múzeuma és egy levéltára is. A múzeum közép- s újkori régiségeket, a levéltár pedig hasonló korbeli okmányokat és kodexeket foglal magában. A múzeumban van a többi között elhelyezve lord Byron kardja, melyet a közoktatási minisztérium ajándékozott a múzeumnak. A levéltár már 8293 okmány és 50 kodex birtokában van. Az okmányok között van az igazságügyi minisztérium által ajándékozott 4330 darab, melyek Naxus szigetének közjegyzőitől származnak. Ezeket Miliarákis Antal, a levéltár főnöke, öt hó lefolyása alatt tartalmok szerint rendezte, a mint t. i. hozományi kötésekre, végrendeletekre, adásvevésekre, ajándékokra, bérletekre s egyéb szerződésekre vonatkoznak.

Az előttünk fekvő füzetben ismertet Sakellion egy kéziratot az athéni nemzeti könyvtárból. A kézirat a XII-ik század végén vagy XIII-ik század elején készült; negyedréti alakú s 231 vastag papirosu lapból áll. Változatos tartalma között vannak költők, szónokok, az ó- és új-szövetség, egyházi atyák, bölcsészek emlékmondásai, hasznos elbeszélések.

Ugyanez a Sakellion kiadta e füzetben 5-ik és 7-ik Palæologus János arany- és ezüstabulláját 1363-ból és 1437-ből, melyek a Sozopolis városában levő zárdára vonatkoznak.

Romanos János közli II. Fülöpnek, tarenti fejedelemnek, oklevelét, mely II. Mihály, Epirus ura, aranybullájának latin fordítását tartalmazza. Az eredetét őrzi a történelmi és népismei társaság levéltára.

Az oklevelet aláírta 1365-ik évi április 19-én Tarentumban az andegavi (anjoui) II. Fülöp, Konstantinápoly címzetes császára, Románia ura, Achaja és Tarentum hercege, andegavi I. Károly másod-unokája, a ki 1267-ben hatalmába kerítette Korfut.

Az oklevélben II. Mihály utánozta nagybátyját Mánuelet, 1236-ig Korfunak urát és komnénai Mánuelet, Konstantinápoly csá-

szárját, a ki elragadván Korfut a siciliaiaktól, aranybullája által megerősítette 1246-ban a Korfu területén lakó 33 görög-keleti pap összes szabadalmait, a kik a városban lakó 32 paptól különválva éltek.

Azonban az aranybulla latin fordításából látszik, hogy a fordítója nagyon tudatlan lehetett a hellén nyelvben. De Korfu idegen birái sem tudtak hellénül, mert midőn az említett papok, szabadalmaik megsértése miatt, panaszt nyújtottak be, a birói végzésben a tanúk hellén neveit kihagyták, mert a birák nem ismerték a görög írást.

Lambros Spyridon kiadta a jelen füzetben bizonyos Synadinosz nevű papnak a krónikáját a XVII-ik századból, melyet Athos hegyének egyik monostorában talált. A krónika elbeszél különféle eseményeket 1598-tól 1642-ig, melyek nagy része a török birodalomra és a hellenismusra vonatkozik.

Az 1622-ik évnél megjegyzi a krónika írója, hogy a Bosporus befagyott. De Naimas, zultáni történetíró a XVIII. században, 1621-re teszi a Bosporus befagyását. Ez lett volna tehát a második eset, hogy a Bosporus befagyott. Hatzi Kálfas, török író, azt mondja, hogy a Bosporus először 837-ben fagyott be, jöllehet a byzanti írók erről semmit sem említenek.

Papadópulos Keramers közrebocsátotta Neophytosnak, Heraklea érsekének, 1695-ben kelt hivatalos okmányát az utolsó Komnénosról. Ebből az okmányból kitűnik, hogy Komnénos János orvos, a ki később Hierotheos neve alatt mint pap működött, a Komnénok császári családjának igazi sarja volt, holott eddig a történetírók azt állították, hogy ez a család 1461-ben Trapezunt bevétele után egészen kihalt, mert az utolsó Komnénost, II. Dávid császárt II. Mohamed Konstantinápolyban fiaival együtt lefejeztette. Voltak ugyan némelyek, kik azt híresztelték, hogy II. Dávidnak egyik fia, Nicephor, Moreába (Peloponnesusba) menekült, kinek utódai Franciaországban éltek. De ezt nem lehet bebizonyítani. Egy más tudós hellén, Ypsilantis Athanáz, azt vitatta, hogy egyik őse, Xiphilinos Ypsilantis Konstantin, nőül vette Eudociát, komnénai Mánuel császár leányát, s hogy ezen az alapon ő is, legalább női ágon, a Komnénusoktól származik, azért komnéninek nevezte magát.

Neophytos érsek hivatkozik a most legelőször kiadott okmá-

nyában Meletius érseknek 1480-ban kelt oklevelére, melyben a komnénai családra vonatkozó adatok vannak felsorolva.

Komnénos János, később Hierotheos, nagyon művelt ember volt s a hellén nyelven kívül tudott latinul, olaszul, héberül s arabsul. Konstantinápolyban tanult, azután beutazta majdnem egész Európát, s érintkezett Olaszország tudósaival. Bukarestben tanárkodott s Bassarabas Konstantin fejedelemnek főorvosa volt. Később a papi pályára lépve, Drystra érseke lett. Meghalt 1719-ben.

Az okmány nem említi, hogy fia, fivére, nővére vagy más vérrokona lett volna. Valószínű tehát, hogy ő volt az utolsó Komnénos.

36. *Bikélas Dömötör* írt Skóciáról. *Περὶ Σκοτίας*. Athén, 1890. Shakespeare drámáinak e jeles fordítója bejárta egy angol lord kíséretében 1889-ben Skóciát, melynek egy részét történelmi szempontból e munkáscskában leírja. Útközben az ottani kíváncsi emberek egyike azt kérdezte tőle, vajjon az athéni parlamentben francziául szónokolnak-e Hellas képviselői?

Skóciában a híres gyorsaságú vasúti menetek csak a nagy városok között fönnálló forgalomra szorítkoznak. A többi vonalokon próbára teszi az utasok türelmét a lassú vasúti közlekedés.

37. *Paparrhiópulos Konstantintól* megjelentek *Történelmi értekezések*. *Ἱστορικά Πραγματεῖα*. (Athén, 1889.) Ezeket kiadta Kasdónis könyvtáros. Az első értekezés hozza a híres hadvezérnek, Karaiskákis Györgynek életrajzát s vitéz tetteinek leírását. — A második értekezésben ismerteti a hellenismust a középkortól a jelenig. — A többi rövidebb értekezések tárgyai: az ozman birodalom vége, György király jubileuma, Olga királyné tudományszeretete s Nagy Frigyes élete és politikája.

IX. A hellén nyelvtanítás.

Az eddig ismertetett munkák közül azokat, melyek irodalmi nyelven vannak írva, mindenki jól megérti, a ki az attikai klasszikusok nyelvében jártas. Kár tehát, úton-útfélen azt emlegetni, hogy a régi hellén nyelv *holt nyelv*. S még nagyobb kár és hiba, ha ezt gymnasiumi tanárok is mondják a tanítványoknak, mert ez által megölik legnagyobb részökben a kedvet, görögül tanulni; sőt szü-

lők is pártjokat fogják és zúgolódnak a *holt*nak kikiáltott nyelv tanulása ellen.

Ha pedig a hellén nyelv nem *holt*, hanem még ma is nyolcz millió embernek élő anyanyelve, nagy hibát követnek el másodszor a gymnasiumi tanárok, midőn egészen máskép ejtik ki, mint az élő hellének t. i. az úgynevezett erasmusi kiejtés szerint, mely csak a XVI. század találmánya és csinálmanya. Hozzájárul még az is, hogy ez a kigondolt erasmusi kiejtés minden országban különbözik, úgy, hogy a tanulók semmi hasznát sem vehetik ennek a kiejtésnek a gyakorlati életben.

Hogy a hellén nyelv nem *holt*, hanem még mindig él s hogy az erasmusi kiejtés elvetendő, azt részletesen bebizonyítottam következő dolgozataimban:

1. Studien über die Alt- und Neugriechen und über die Lautgeschichte der griechischen Buchstaben. (Leipzig, Verlag von H. Reclam sen. 1853.)

2. Vörösmarty Szózata görögül és Adalék a görög vers történetéhez. (*Magyar Nyelvészet*, 6-ik évf. 1862.)

3. A classica philologia encyclopædiája. (Pest, 1864. Emich G. tulajdona.)

4. Solomos Dénes költeményei és a hétszigeti görög népnyelv. (Pest, 1871. a m. t. akadémia kiadványa.)

5. Rankavis Kleon új drámája görögül. (A m. t. akadémia kiadványa, 1879.)

6. Új görög irodalmi termékek és

7. Középkori görög verses regények. (A m. t. akadémia kiadványai, 1883.)

8. Nyelvészeti mozgalmak a mai görögöknél. (Kiadja a m. t. akad. 1885.)

9. Heraclius. Rankavis Kleon hellén drámája nyelvészeti jegyzetekkel. (1886. Kiadja a m. t. akad.)

10. Három francia hellénista és a Volapük. (1888. a m. t. kiadványa.)

11. Meine Erlebnisse in Athen. (1890. Budapest, Wien, Leipzig. Lauffer Vilmos kiadása.)

A tanárok harmadik hibája az, hogy a gymnasiumokban hellén nyelvészeket akarnak képezni, holott a gymnasium föladata nem egyéb, mint minden tantárgyra nézve, csak alapvető ismere-

tekbe avatni a tanulókat, nem pedig tömérdek száraz grammatikai szabályok s kétes becsű szövegkritikai és etymologiai szörszálhasogatások bemagolásával kínozni.

Mind ebből azonban nem következik, hogy a hellén nyelvet, mint köteles tantárgyat, el kell törölni, hanem az, hogy javítsunk a tanításán, vagy is, mint élő nyelvet az élő hellén nemzet kiejtése szerint a legszükségesebb, legrövidebb s legvilágosabb nyelvtani szabályokkal s ezekhez alkalmazott példákkal tanítsuk, hogy később a tanuló, akár belép az egyetembe, akár nem, az életben is hasznára fordíthassa; mert *non scholae sed vitae discimus*.

Akkor nem lesz szükség a gymnasiumban hetenkint 4—5 órát a hellén nyelv tanítására fordítani, hanem elegendő lesz hetenkint legfőlebb két óra.

Így lehetne talán a hellén nyelv köteles tanulásának ellenfeleit és pártolóit egymással kibékíteni.

Az élő hellén nép kiejtésének behozatala a gymnasiumokba semmi nehézséggel sem járna, mert ezt 40 évi egyetemi tanárkodásom alatt körülbelül 900 egyetemi hallgatónak kellett követnie, a kik legnagyobb részt gymnasiumi tanárjelöltek voltak. Azonkívül tanárvizsgálatot a görögből hatszázhuszonhárman tettek le alattam 1863-tól 1887-ig, s ezeknek sem volt szabad más kiejtéssel élniök, mint a hellén nemzetével.

Fájdalom, ezek közül sokan, midőn tanárokká lettek, becsületszavok megszegésével az erasmusi kiejtéshez csaptak át, részint mivel azt könnyebbnek tartották, részint mivel a gymnasiumi igazgatók s kerületi főigazgatók rájuk parancsolták.

A mi azt illeti, hogy az erasmusi kiejtés könnyebb, az igaz, mert minden betűt kimond, a mint írva van; de ebből az következnék, hogy az angol és franczia nyelvben is minden szót úgy kellene kimondani, a mint írva van, mert ez sokkal könnyebb volna.

S még is azokat a franczia tanítókat, a kik arra oktatnák tanítványaikat, hogy péld. ezt a mondatot *«j'ai beaucoup à faire»* így kell kiejteni: *«ja be-au-czo-up à fajre»* bizonyosan elkergetnék.

A német embernek is könnyebb volna a magyar *egy, négy, nagy, az atyám, az anyám* helyett *egi-t, négi-t, nagi-t, atz atium-ot, atz aniám-ot* mondani; de a magyar ember nevetne rajta. Így ne-

vet a görög ember is az erasmusi kiejtésen; mert minden nyelvet úgy kell kimondani, a mint a nemzet, melynek az jelenleg birtoka, anyanyelve. A francziát és angolt úgy kell kiejtenünk, a mint ezt a mai francziák és angolok teszik, nem pedig XIV. Lajos vagy Shakespeare korának kiejtése szerint; azért az angol és francia színészek és színésznők Shakespeare, Racine, Molière darabjait a mai angol és francia kiejtés szerint adják elő. Következőleg a hellén classicusok olvasása is azt követeli, hogy tartsuk meg a mai hellének kiejtését, nem törődve azzal, hogy *minő lehetett* hajdan.

A könnyűség ürügye tehát semmi egyéb, mint a szellemi tunyaság fegyvere.

Ha pedig a gymnasiumi igazgatók és kerületi főigazgatók az erasmusi kiejtésre kényszerítették a más meggyőződésben levő tanárokat, azt jogtalanul tették s hatalmokkal visszaéltek, mert a kormány soha sem adott ki ilyen rendeletet, sem a Bach-korszakban, sem a magyarországi provisorium, sem a magyar minisztérium alatt.

És most áttérek azon érvelés megvizsgálására, a mely szerint a görög nyelv, mint köteles tantárgy, nem szükséges a gymnasiumban.

Azt mondják, hogy Deák Ferencz soha sem tanult görögül s még is nagy államférfiú, a haza bölseje volt. De midőn Deák Ferencz a gymnasiumba járt, a német nyelvet sem tanították ott; tehát ha Deák, Kölcsey, Vörösmarty, Czuczor, Garay, Petőfi s más számos jeleseink nagy emberekké lettek, a nélkül, hogy a gymnasiumban németül tanultak volna, dobjuk ki a gymnasiumokból a német nyelvet is, mint köteles tantárgyat. Továbbá az említett nagy embereink korában a francia nyelvet sem tanították a középiskolában s még is voltak kiváló tudósaink, íróink, államférfiaink, szónokaink. Tehát töröljük el a reáliskolákban a francia nyelv köteles tanulását is.

De folytassuk a hellénfalók érvelésének a következményeit. Petőfi Sándor a selmeczi evang. lyceumban a magyar nyelvből megbukott. Ezt magától a lyceum akkori igazgatójától hallottam! És Petőfi még is a legnagyobb magyar költők egyike lett. Ha tehát a magyar grammatika tudása nélkül is oly szellemi magasságra lehet följutni, dobják ki a középiskolából a magyar nyelvtant is.

Faraday Mihály soha sem járt középiskolába ; 22 éves koráig könyvkötőlegény volt s mint ilyen olvasgatott physikai és chemiai munkákat oly sikerrel, hogy Angolországnak legnagyobb physikusa és chemikusa lett belőle. Töröljük el tehát a középiskolában a physikát és chemiát is, s tanítsuk helyette a könyvkötést.

Pascal, a híres mathematicus, szintén nem járt iskolába, hanem avtodidaktos volt s már 12 éves korában munkát írt a kúpmetszetekről.

S vajjon melyik akadémiai tag, egyetemi tanár, országgyűlési képviselő, orvos, ügyvéd képes, ha csak nem ex professo mathematicus, egyetlen egy algebrai vagy geometriai föladványt megfejtteni, daczára annak, hogy a gymnasiumban kellett algebrát és geometriát tanulniok? Szüntessük meg tehát a gymnasiumban ezeket a köteles tantárgyakat is.

S vajjon tudott-e latinul Homér, Pindar, Sophokles, Plato, Xenophon s a többi hellén remekírók nagy serege? S még is utolérhetetlenek a költészetben és prózában. Miért kényszerítjük tehát a fiúkat a gymnasiumban latinul tanulni? Dobjuk ki ezt a köteles tantárgyat is.

Továbbá Aristoteles, Theophrast, Dioskorides sohasem tanultak az iskolában az állat- és növénytant, s még is nagyok voltak ezekben a tudományokban. Küldjük tehát számkivetésbe ezeket a tantárgyakat is a gymnasiumból.

S milyen szarvashibákat követnek el azok, a kik a gymnasiumban a történelmet tanulták, azt most fogom kimutatni. Egy szónok azt mondta a képviselőházban, hogy a mostani hellének-ről, kik a régiek utódainak tartják magokat, semmi említésre méltót nem tud a történelem! Hát a görög szabadság-harczok 1821-től a hellén királyság föllállításáig nem bámulatos események a történelemben? Egész Európa csodálta, magasztalta, dicsőítette akkor a hellének vitézségét. Csak a szónok nem tud róla semmit. Minek tanulta tehát a történelmet?

Egy másik szónok azt állította, hogy a hajdani hellének jellemvonását nem tanulhatjuk meg mai utódaiktól. Bizony ő is hiába tanulta a történelmet, mert máskép, ha általános műveltségű ember, tudnia kellene, hogy voltak és vannak számos hellének, a kik vagyonuk legnagyobb részét hazájok culturalis és jótékony intézeteinek alapítására s föntartására szentelik, úgy hogy e

nagylelkűség párját hiába keressük más országokban. Kicsoda ajándékozott minálunk az egyetemnek háromszázezer forintot, mint 1888-ban, midőn Athénben tartózkodtam, Pavlópulos, az arcopág bírája, az ottani egyetemnek? Kicsoda építtette föl nálunk saját költségén az országos kiállítás palotáját, mint a Zappas testvérek Athénben? Kicsoda építtetett nálunk saját költségén nagy-szerű színházat, javító intézetet, mint Syngros Endre Athénben? Valóban ott kell keresnünk és tanulnunk a legnemesebb jellemvonást, a hazaszeretetet.

Egy harmadik, a ki szintén a gymnasiumban tanulta a történelmet, de nem országgyűlési képviselő, Strausz Adolf úr kiadott 1888-ban Budapesten egy munkát, melynek címe *A Balkán félsziget*. Ebben azt mondja: (127. l.)

«Midőn Epirus királya Olaszország ellen indult, katonái, az *akkori albánok*, őt gyors mozdulataiért sasnak nevezték, mire ő azt mondta, hogy igazok van, csak hogy lándsáikat használta szárnyakul. E jellemző vonást Plutarch jegyzi föl s az albánok elnevezése innen származik, Skipeti az albánok nyelvén a *sasok orszá-gát* jelenti, *skipetár* pedig a sas fia.»

Lássuk most, mi a történelmi igazság? Ha valaki Plutarchra hivatkozik, kötelessége megmondani, hogy Plutarch melyik munkájában s munkája melyik fejezetében mondja azt, a mire valaki hivatkozik. Strausz úr ezt nem tette. Én tehát megmondom. Plutarch a *Párhuzamos életrajzok* című munkájában *Pyrrhus* alatt a 8–10. fejezetben elbeszéli, miképen harczolt Pyrrhus a macedóni Demetrius ellen, s hogy akkor, nem pedig az olasz-országi háborúban, nevezték őt a katonái *sasnak*. De arról, hogy ezek a katonák *albánok* voltak, egy szót sem mond Plutarch. S hogy azóta neveztettek volna az albánok *sasfiaknak*, *skipetároknak*, az is kérdéses, mert mások szerint *skiperi* a sziklák országát jelenti, *skipetárok* tehát a sziklaország lakosai.

Strausz úr azt állítja tovább, hogy az albán vagy skipetár nyelv nem más, mint az ősi pelasgok nyelve, melyet a görögök nem ismertek.

Ha Strausz Adolf úr csak felületesen is bepillantott volna az indoeurópai nyelvekről szóló munkákba, tudhatná, hogy e nyelveknek délnyugati európai osztályát képezi a hellén, melyhez a későbbi nyelvalakban fönmaradt albán is tartozik. (*Scheicher* :

Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. Bevezet. 4-ik fej. és ugyanaz: Die Sprachen Europas in systematischer Uebersicht. Bonn, 1850, 125. és 138—140. l.) *Curtius*: Grundzüge der griech. Etymologie. 2-ik kiad. 392. l. 35. *Hahn*: Albanesische Studien; *Nylander*: Die Sprache der Albanesen oder Schkipetaren, Frankfurt 1835.)

Ezekből meggyőződhetett volna, hogy az albánok nyelve a hellén nyelvcsaládhoz tartozik, s hogy a *pelasg* annyit jelent, mint *őségi*.

Homér az Iliás 2-ik énekében elősorolván az egyesült hellének hajóinak népeit, azokat is említi (681. v.), a kik a *pelasgi* Argost lakták. És ugyanezen ének 840—843. verseiben mondja: Hippothous pedig vezette a dárdaugyes *pelasgok* nemzetségeit azok közül, kik a termékeny Larissát lakták. Ezeken parancsnokolt Hippothous is, Pylacus is, Áres sarjadéka, két fia a *pelasgi* Lethusnak, Teutam fiának.

Herodot azt mondja (I, 57), hogy az attikai nép, *pelasg* lévén, hellénekké történt változtatásával azonnal nyelvét is elfelejtette. A VIII. könyv 44-ik fejezetében pedig ezt olvassuk: az athéniek, midőn a *pelasgok* birták Hellast, *pelasgok* voltak és kranaoknak neveztek, Kekrops király alatt pedig Kekropidáknak s Erechtheus uralkodásakor athénieknek s Jontól, Xuthus fiától, jónoknak.

Ugyanezen jónokról mondja (VII, 94), hogy mielőtt Danaus és Xuthus Peloponnézba érkeztek, tergermelléki *pelasgoknak* neveztek.

Strabo (V, 2, 4) szerint, mindnyájan elismerik, hogy a *pelasgok* régi népe egész Hellasban lakott s főkép a thessáliai aeolok között. Boeótiában is laktak (Strabo IX, 2, 3), de onnan kiűzetvén Athénbe jöttek, a hol a Hymettus alatt laktak s ez a városrész *pelasgikon*-nak nevezetett.

Strausz úr folytatja: a macedóniak sem képezték soha a hellénekkal egy népet; volt saját nyelvök is; s hivatkozik Plutarchra, ki Sándorról ezt írja: Sándor bortól és dühtől részegen kirohant sátorából s macedon nyelven hívta gárdáját és lovászát.

Itt ismét rosszul idézett. Ha fölkereste volna Plutarch helyét, megtalálta volna Nagy-Sándor életrajzának 51-ik fejezeté-

ben. Nagy-Sándor nem rohant ki a sátorból s nem is hívta a lovászát, hanem a trombitásnak parancsolta, hogy fújja meg a trombitát. És *macedon nyelven* (μακεδονιστέ) nem a helléntől egészen különböző nyelvet, hanem hellén nyelvű macedóni dialectust jelent; mert maga Plutarch mondja (Hellén kérdések, 9), hogy a macedonok Φίλιππος, φάλακρος, Φερωνίκη helyett Βίλιππος-t, Βάλακρος-t, Βερωνική-t mondanak.

Strabo szerint pedig (XIII, 6, 9) a macedonok πεδίον (lapály, mező) helyett az ἄργος szót használják, mely természetesen görög.

Kár, hogy Strausz úr nem hallotta hírét Sturz munkájának: De dialecto Macedonica et Alexandrina.

Arról is meg kellett volna emlékeznie, hogy szent Pál apostol Thessalonik keresztényeihez görögül írt, nem pedig skipetár nyelven, mely Strausz úr szerint Macedoniában uralkodott.

S miért feledkezett meg Plutarchról, a ki azt mondja (Nagy-Sándor élete. 47), hogy Nagy-Sándor ázsiai hadjáratában harmincezer fiút görögül taníttatott s macedoni fegyverekben gyakorlattatott? Szép volt ez Nagy-Sándortól, ha Macedónia lakosai csupa *skipetárok* voltak?

Kik tehát azok a történészek, a kik, Strausz úr szerint, egybehangzólag állítják (128. l.), hogy a macedon nyelv a görögtől teljesen különbözött? Ő egyet sem nevez meg, hanem egy *salto mortale*-val azt mondja, hogy a macedonok nyelve nem *lehetett* más, mint régi pelasgi, vagyis a skipe.

De főntebb láttuk már, hogy a pelasg szóról és a hellén nyelvesaládról fogalma sincs.

Merész állítás az is Strausz úr részéről, hogy Epirus és Macedonia soha sem képezte Görögországnak egy részét (131. l.).

Strabo, a ki bizonyára jobban ismerte a régi geographiát, mint Strausz úr, világosan mondja (VII, 9), hogy Macedonia is Hellashoz tartozik, Ἔστι μὲν οὖν Ἑλλάς καὶ Μακεδονία.

Pausanias pedig írja (I, 11, 7), hogy Pyrrhus előtt senki sem viselt háborút a *hellének* közül a rómaiak ellen.

Azt sem tudja Strausz úr, hogy Macedonia Aeolus fiától, Macedontól kapta a nevét. Ezt bizonyítja Hellanicus a 46-ik töredékben. (Fragmenta historicorum graecorum, I. köt. 51. l.)

Ha tehát azok, kik a gymnasiumban történelmet és geographiát tanultak, ilyen baklövéseket követnek el a történelem és

geographia ellen, sőt úgy beszélnek és írnak, mintha soha sem tanulták volna, dobjuk ki a gymnasiumból a történelmet és földrajzot is.

A görögfalók érvelésének szigorú következménye tehát, hogy lökjük ki a gymnasiumból majdnem az összes eddigi tantárgyakat!

Hátra van még egy érv, melyet a hellén nyelvtanulás ellenesei fölhoznak, hogy t. i. Szerbiában sem köteles tantárgy a görög nyelv. De én más népeket is ösmerek, a hol nem tanulnak görögül. Ezek a hottentótok és kannibálok. Rajta tehát, utánozza őket a kinek tetszik. De nekünk magyaroknak magasabb hivatásunk van. Államférfiak és nemzetgazdák folyton sürgetik, hogy a Keleten kell árúinknak piacokat keresni. De ehhez megkívánatik a nélkülözhetetlen eszköz is. Ez pedig a görög nyelv tudása, mely nem csak Hellasban, hanem Törökországban, Egyiptomban, Ruméniában, Szerbiában s Bulgáriában is a kereskedelem és intelligencia nyelve. Tehát nem csak a kereskedelmi akadémiában, hanem a gymnasiumban is rendesen tanítandó, mert egy részről a gymnasiumot végzett ifjak közül számosan a kereskedelemre adhatják magokat, más részről pedig szükséges, hogy minél többen érintkezzenek saját érdekünkben a Kelet intelligenciájával, melyet leginkább a görög elem képvisel. Nem hiába rendelte tehát Eötvös József báró, 1848-ki közoktatási miniszter, jóllehet ő maga nem tudott görögül, hogy a gymnasium 5-ik. osztályától kezdve a görög nyelv rendesen taníttassék. Ez is egyik vívmánya volt 1848-ban az első független magyar minisztériumnak. Tartsuk tehát tiszteletben s óvakodjunk ezt bolygatni.

Egy képviselő azt állította, hogy a gymnasiumokból kikerülő ifjak semmit sem tudnak a görög nyelvből. Ez légből kapott, semmi tapasztaláson nem alapuló, merész ráfogás. Nekem egyetemi tanárságom alatt, főkép 1867 óta, évenként 60, 70, 80 hallgatóm volt, a kik a gymnasiumokból olyan készületséggel jöttek, hogy néhányan kitünő, többen dicséretes, sokan jó eredménnyel folytatták hellén tanulmányaikat. Én tehát e tanulók becsületének megóvására ama képviselő vádját visszautasítom.

A képviselőházhoz benyújtott törvényjavaslat jobb ugyan, mint vártuk volna, mert nem szünteti meg egészen a görög nyelv tanítását, hanem csak azokra nézve teszi kötelezővé, a kik a hittani, nyelvészeti, bölcséleti és történelmi tanulmányokat fogják

az egyetemen hallgatni. De az nagyon kérdéses, hogy képes-e egy 14 vagy 15 éves fiú előre megmondani, vajjon minő pályát választ öt év múlva? Azután ez a bifurcatio két táborra választja el a tanulókat, t. i. tökfilkókra és gyávákra, a kik nem képesek vagy félnek görögül tanulni; és eszesekre, bátrakra, a kik képesek s erős lélekkel akarják is ezt a nyelvet tanulni. Itt rejlik a veszélyes viszály magva a tanulók között. Ehhez járul az is, hogy a görögül nemtanulók, mert bővebben kell a magyar irodalmat tanulniok, hazafiasabbaknak fogják magokat tartani a görögül tanulóknál, a kik nem oly kiterjedésben kötelesek a magyar irodalmat tanulni. Ez tehát a második tábor lesz s a második viszály magvát rejti magában.

Azt hiszem, hogy senki sem kívánja e viszály létrejöttét.

Gondolkozzanak tehát erről a honatyák.

28 l. 15 kr. — IX. szám. Az ikés-és ígékéről. *Barna Ferdinand* l. tagtól. 1857. 32 l. 15 kr. — X. szám. A nyelvjutásról. *Szarvas Gábor* l. tagtól. 1875. 25 l. 15 kr. (1873—1875.)

V. k. I. szám. Nyelvészkező bajlamok a magyar népnél. *Barna Ferdinand* lev. tagtól. 1875. 40 l. 25 kr. — II. sz. A neo- és palaeologia ügyében. *Brassai Samuel* r. tagtól. 1875. 48 l. 30 kr. — III. szám. A hangsuflról a magyar nyelvben. *Barna Ferdinand* lev. tagtól. 1875. 48 l. 30 kr. — IV. szám. Brassai és a nyelvjutás. *Ballagi Mór* r. tagtól. 1876. 22 l. 15 kr. — V. szám. Emlébeszéd Kriza János l. t. felett *Szász Károly* l. tagtól. 1876. 40 l. 25 kr. — VI. szám. Művészet és nemzetiség. *Bartalus István* l. tagtól. 1876. 35 l. 20 kr. VII. szám. *Aeschylus. Telfy Iván* lev. tagtól. 1876. 141 l. 80 kr. — VIII. szám. A mutató névmás hibás használata. *Barna Ferdinand* l. tagtól. 1876. 15 l. 10 kr. — IX. szám. Nyelvtörténelmi tanulmányok a nyelvjutásra nézve. *Imre Sándor* l. tagtól. 1876. 97 l. 60 kr. — X. szám. Bérczy Károly emlékezete. *Arany László* l. tagtól. (1875—1876.)

VI. k. I. szám. A lágy aspiraták kiejtéséről a zendben. *Mayr Auréltól* 10 kr. — II. szám. A mandsuk szertartásos könyve. *Bálint Gábortól* 10. kr. — A rómaiak satirájáról és satirairóikról. *Dr. Barna Ignác* l. tagtól 20 kr. — IV. szám. A spanyolországi arabok helye az iszlám fejlődése történetében, összehasonlítva a keleti arabokéval. *Goldziher Ignác* l. tagtól. 50 kr. — V. Emlébeszéd Jakab István l. t. fölött *Szász Károly* r. tagtól 10 kr. — VI. Adalékok a m. t. Akadémia megalapítása történetéhez. I. *Szilágyi István* l. tagtól. II. *Vassary Kolozstól*. III. *Révész Imre* l. tagtól. 60 kr. — VII. Emlébeszéd Mátray Gábor l. t. felett. *Bartalus István* l. tagtól 10 kr. — VIII. A mordvaiak történelmi viszontagságai *Barna Ferdinand* l. tagtól 20 kr. — IX. *Eranos. Telfy Iván* l. tagtól. 20 kr. — X. Az ikés-ígékéről. *Joannovics György* l. tagtól 40 kr. (1876.)

VII. k. I. Egy szavazat a nyelvjutás ügyében. *Barna Ferdinand* l. tagtól 50 kr. — II. Podhorszky Lajos magyar-sínai nyelvhasonlítása. *Budenz József* r. tagtól. 10 kr. — III. Lessing (székfoglaló). *Zichy Antal* l. tagtól. 20 kr. — IV. Kapcsolat a Magyar és szuomi irodalom között *Barna Ferdinand*, l. tagtól 10 kr. — Néhány ösműveltségi tárgy neve a magyarban. *Barna Ferdinand* l. tagtól. 30 kr. — VI. Rankavis Kleon új-görög drámája. *Telfy Iván* l. tagtól. Ára 30 krajcár. — VII. A nevek uk és ük személyragairól. *Imre Sándor* l. tagtól. 20 kr. — VIII. Emlébeszéd Székács József l. tag fölött. *Ballagi Mór* r. tagtól. 20 kr. — IX. A török-tatár nép primitív culturájában az égi testek. *Vámbery Ármin* r. tagtól 10 kr. — X. Bátor László és a Jordánszky-codex bibliafordítása. (Székfoglaló.) *Volf György* l. tagtól 10 kr.

VIII. k. I. Corvin-codexek. *Dr. Ábel Jenőtől*. 60 kr. — II. A mordvaiak pogány istenei s ünnepei szertartásai. *Barna Ferdinand* l. tagtól. 50 kr. — III. Orosz-lapp utazásomból. *Dr. Genetz Arvidtól*. 20 kr. — IV. Tanulmány a japáni művészetéről. *Gr. Zichy Ágostól*. 1 frt. — V. Emlébeszéd Pázmándi Horvát Endre 1839-ben elhunyt r. t. fölött. A születése századik évfordulóján, Pázmádon rendezett ünnepélyen, az Akadémia megbizásából tartotta *Szász Károly* r. t. 10 kr. — VI. Ükkonpohár. A régi magyar jogi szokásnak egyik töredéke. *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 20 kr. — VII. Az ugynevezett lágy aspiraták phoneticus értékéről az 6-nd-ben *Mayer Apréltól*. 60 kr. — VIII. Magyarországi humanisták és a dunai tudós társaság. *Dr. Ábel Jenőtől*. 80 kr. — IX. Ujperzsa nyelvjárások. *Dr. Pozder Károlytól*. 50 kr. — X. Beregszászi Nagy Pál élete és munkái. Székfoglaló *Imre Sándor* r. tagtól. 30 kr.

IX. k. I. Emlébeszéd Schiefner Antal k. tag felett. *Budenz J.* r. tagtól 10 kr. — II. A Boro-Budur Jáva szigetén. *Dr. gr. Zichy Ágost* l. tagtól 40 kr. — III. Nyelvünk újabb fejlődése. *Ballagi Mór* r. tagtól 20 kr. — IV. A hunnok és avarok nemzetisége. *Vámbery Ármin* r. tagtól. 30 kr. — A Kún-vagy Petrarka-codex és a kúnok. *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 30 kr. — VI. Emlébeszéd Lewes Henrik György külső tag felett. *Szász Károly* r. tagtól. 10 kr. — VII. Ős vallásunk főistenei. *Barna Ferdinand* l. tagtól 40 kr. — VIII. Schopenhauer aesthetikája *Dr. Ruzsicska Kálmántól*. 10 kr. — IX. Ős vallásunk kisebb isteni lényei és áldozat szertartásai. *Barna F.* l. tagtól 30 kr. — X. Lessing mint philologus. *Dr. Kont Ignác*tól 30 kr. — XI. Magyar egyházi népének a XVIII. századból. Székfoglaló. *Bogisich Mihály* l. tagtól. 50 kr. — XII. Az analogia hatásáról, főleg a szóképzésben. *Simonyi Zsigmond* l. tagtól 20 kr.

X. k. I. A jelentéstan alapvonalai. Az alakokban kifejezett jelentések. (Székfoglaló.) *Simonyi Zsigmond* l. tagtól. 30 kr. — II. Etzelburg és a magyar hünmonda. (Székfoglaló.) *Heinrich Gusztáv* l. tagtól. 20 kr. — III. A M. T. Akadémia és a szuomi irodalmi társaság. *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 20 kr. — IV. Értjük meg egymást. (A neologia és orthologia ügyében.) *Joannovics György* t. tagtól. 30 kr. — V. Baranyai Decsi János és Kis-Viczay Péter közmondásai. *Ballagi Mór* r. tag-

tól 10 kr. — VI. Euripides tropusai összehasonlítva Aeschylus és Sophokles tropusai-
saival. Miveltégtörténeti szempontból. (Adalék a költészet összehasonlító tropiká-
jához.) *Dr. Petz Vilmos* tanártól. 60 kr. — Id. gróf Teleki László ismeretlen
versei. *Szász Karoly* r. tagtól 10 kr. — VIII. Cationale et Passionale Hungari-
cum. *Bogisich Mihály* l. tagtól. 30 kr. — IX. Az erdélyi hírlapirodalom története
1848-ig. *Jakab Elek* l. tagtól. 50 kr. — X. Emléke-zéd Klein Lipót Gyula kül-
tag felett *Dr. Heinrich Gusztáv* lev. tagtól. 40 kr. — XI. Ujabb adalékok a magyar
zene történelméhez *Bartalus István* l. tagtól. 40 kr. — XII. A magyar romanti-
cizmus. (Székfoglaló.) *Bunóczy József* l. tagtól. 10 kr. — XIII. Ujabb adalék a
magyar zene történelméhez. *Bartalus István* l. tagtól. 40 kr.

XI. k. I. Ugor vagy török-tatár eredetű-e a magyar nemzet? *Hunfalvy Pál* r.
tagtól. 20 kr. — II. Ujgörög irodalmi termékek. *Dr. Telfy Iván* l. tagtól. 40 kr. —
III. Középkori görög verses regények. *Dr. Telfy Iván* l. tagtól. 30 kr. — IV. Ide-
gen szók a görögben és latinban. *Dr. Pozder Károlytól*. 50 kr. — V. A csu-
vaokról. *Vámbery Ármin* r. tagtól 30 kr. — VI. A számlálás módjai és az év
hónapjai. *Hunfalvy Pál* r. tagtól 20 kr. — VII. Telegdi Miklós mester magyar
katechismusa 1562-ik évből. *M. Lath Béla* l. tagtól. 10 kr. — VIII. Káldi György
nyelve. *Dr. Kiss Ignácztól*. 50 kr. — IX. A Muhammedán jogtudomány eredeté-
ről. *Goldziher Ignác* l. tagtól 10 kr. — X. Vámbery Ármin «A magyarok eredete
czimű műve néhány főbb állításának bírálata. *Barna Ferdinánd* l. tagtól 60 kr. —
XI. A nyelvfejlődés történelmi folytonossága és a nyelvőr. *Ballagi Mór* r. tagtól.
20 kr. — XII. A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet. I. Válaszom Hun-
falvy Pál bírálati megjegyzéseire. *Vámbery Ármin* r. tagtól. 30 kr.

XII. k. I. Seneca tragédiái. *Dr. Kont Ignácztól*. 60 kr. — II. Szombatos codexek.
Dr. Nagy Sándortól. 30 kr. — III. A reflexiv és valláserkölcsi elem a költészetben
s Longfellow. Székfoglaló. *Szász Béla* l. tagtól. 30 kr. — IV. A belviszonyragok
használat a magyarban. *Kunos Ignác* és *Munkácsi Bernáttól*. 50 kr. — V.
A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet II. *Vámbery Ármin* r. tagtól. 50 kr. —
VI. Kiktől tanult a magyar írni, olvasni? *Volf György* l. tagtól. 50 kr. —
VII. A kasztamuni-i török nyelvjárás. *Irta Thury József*. 50 kr. — VIII. Nyel-
vészeti mozgalmak a mai görögöknél. *Telfy Iván* l. tagtól. 20 kr. — IX. Boldog-
asszony, ősvallásunk istenasszonya. *Kálmány Lajostól*. 20 kr. — X. A mondat
dualismusa. *Brassai Sámuel* r. tagtól. 60 kr. — XI. A kunok nyelvéről és nem-
zetiségéről. *Gr. Kun Géza* t. tagtól. 40 kr. — XII. Isota Nogarola. (Székfoglaló.)
Ábel Jenő l. tagtól. 50 kr.

XIII. k. I. Kudrun, a monda és az eposz. *Heinrich G.* l. tagtól. 40 kr. — II. A vot-
ják nép multja és jelene. *Barna F.* l. tagtól. 30 kr. — III. Palesztina ismereté-
nek haladása az utolsó három évtizedben. *Goldziher I.* l. tagtól. 40 kr. — IV.
A homeroszi Demeter-hymusról. *Ábel Jenő* l. tagtól. 50 kr. — V. A voltjából
pogány vallásáról. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 20 kr. — VI. A régi magyar nyelv
szótára. *Szarvas Gábor* r. tagtól. 10 kr. — VII. Egy kis viszláng Vámbery
Ármin ur válaszára. *Budenz J.* r. tagtól. 20 kr. — VIII. Ki volt Calepinus magyar
tolmása. *Szily Klmán* r. tagtól. 10 kr. — IX. Szegedi Lénárt énekeskönyve.
Bogisich Mihály l. tagtól. 50 kr. — X. Szórendi tanulmányok. I. rész. *Joanno-
vics György* l. tagtól. 30 kr. — XI. A kisebb görög tragikusok tropusai *Petz
Vilmostól*. 10 kr. — XII. Heraclius. Rankavis Leon hellén drámája. *Telfy Iván*
l. tagtól. 30 kr.

XIV. k. I. Az ó- és középkori Terentius biographiák. *Ábel Jenőtől*. 40 kr. — II. Szó-
rendi tanulmányok. II. rész. *Joannovics Györgytől*. 40 kr. — III. A mordva nép
házassági szokásai. *Barna F.* l. tagtól. 30 kr. — IV. Jelentés ujhellén munkák-
ról. *Telfy Iván* l. tagtól. 30 kr. — V. Mythologiai nyomok a magyar nép nyelvén
ben és szokásaiban. *Kálmány Lajostól*. 10 kr. — VI. Etymologicum magnum
Romaniae. *Putnoky Miklóstól*. 20 kr. — VII. A magyar szótók. *Simonyi Zsig-
mond*tól. 30 kr. — VIII. A nyelvújítás történetéhez. *Simonyi Zsigmond*tól. 20 kr. —
IX. Szórend és accentus. *Brassai Sámuel* t. tagtól. 40 kr. — X. Három franczia
hellenista és a volapük. *Telfy Iván* l. tagtól. 20 kr. — XI. Euhemeri reliquiæ.
*Nemethy Gezá*tól. 60 kr. — XII. Gáti István steganographiája, kapcsolatban a mo-
dern stenographiával. *Vikár Bélától*. 40 kr.

XV. k. I. Az iszlám vallásos mozgalmak az első négy században. *Dr. Schreiner Mar-
tontól*. 30 kr. — II. André Chénier költészete. *Haraszi Gyulától*. 1 ftt 50 kr. —
III. Kombináló szóalkotás. *Simonyi Zsigmond* l. tagtól. 40 kr. — IV. Az aranyos-
széki mohácsi nyelvemlékek. *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 15 kr. — V. Psychiatria és
politika. *Zichy Antal* t. tagtól. 10 kr.